

‘Nu weet ik dat ik kousenband ook kan eten.’

Het begrip ‘tolerantie’ in de tolerantiecampagne van SIRE.

(Afbeelding: UNII <http://unit.nl/news/captein-goebel-for-sire-tolerance-campaign>)

Bachelor Scriptie - Universiteit Utrecht

Niki Eleveld

Studentnummer: 3467023

Taal en Cultuurstudies – Religie en Cultuur

8 juli 2013

Begeleider: dr. Lucien van Liere

Inhoudsopgave

1. Inleiding	3
2. Tolerantie® Daar knapt heel Nederland van op!	6
2.1 Achtergrond campagne	6
2.2 Tolerantie®	7
2.3 Gebruikers van Tolerantie®	8
2.4 Ontvangers van Tolerantie®	11
2.5 Conclusie	12
3. Nederlandse tolerantie: nationale identiteit en geschiedenis.	13
3.1 Nationale identiteit en sociale voorstelling	13
3.2 Historische fundering	16
3.3 Continuïteit en identiteit	19
3.4 De bedreiging van de 21 ^{ste} eeuw	20
3.5 Conclusie	22
4. Tolerantie: definities en problematiek	23
4.1 Wat tolerantie is	23
4.2 De nieuwe invulling van tolerantie	26
4.3 De herleving van tolerantie	30
4.4 Conclusie	32
5. Conclusie	34
6. Literatuurlijst	37

1. Inleiding

‘Sinds ik Tolerantie® gebruik, weet ik dat ik kousenband ook kan eten!’

- *Mevrouw Janssen.*¹

Naast tulpen, klompen, molens en kaas wordt ook tolerantie gezien als Nederlands erfgoed. Elk jaar komen duizenden toeristen naar Nederland om te zien hoe tolerant Nederlanders zijn tegenover homoseksualiteit, prostitutie, softdrugs, immigranten en godsdiensten. Tolerantie is een deel van de vaderlandse geschiedenis, van de Nederlandse identiteit en bepaalt hoe we in Nederland met elkaar omgaan. Het beeld van Nederland als een tolerant land waarin de vrijheid van meningsuiting, godsdienst en morele autonomie regeert is echter niet meer zo vanzelfsprekend. Marokkanen- en minderhedendebatten, controversies over het asielzoekersbeleid, weggepeste homoseksuelen en heksenjachten op religieuze extremisten en terroristen veranderen het politieke klimaat en de discours over tolerantie. Nederlanders worden wantrouwiger en zelfs de multiculturele samenleving waar Nederland eens zo trots op was moet het ontgelden. Buitenlanders, illegalen en allochtonen worden steeds meer gezien als een probleem van de Nederlandse samenleving en discussies over culturele en religieuze verschillen laaien fel op. Stichting Ideële Reclame (SIRE) vond het in oktober 2012 dan ook hoog tijd om de Nederlandse tolerantie nieuw leven in te blazen.

‘Tolerantie® Daar knapt heel Nederland van op!’ Met deze slagzin zette de reclamecampagne van SIRE Tolerantie® als een nieuw product op de markt omdat ‘het begrip tolerantie heeft last van een slecht imago en kan dus wel wat marketingondersteuning gebruiken.’² Via de website kan men Tolerantie® ‘bestellen’ en vervolgens gelijk gebruiken, omdat tolerantie ‘natuurlijk al in jezelf zit.’ In de bijbehorende reclame laat een Nederlandse man van middelbare leeftijd zien wat je als tolerant mens allemaal kunt gaan doen, zoals bij je Marokkaanse burens eten, feesten op een Joodse bruiloft, meedoen aan de klompdans, dansen in een travestietclub en zelfs worstelen met Turkse worstelaars. De kijker wordt aangespoord dit ook te doen omdat hij ‘open staat voor andere culturen, meningen en gewoontes’ en zo ‘in aanraking komt met al het moois wat ons land te bieden heeft.’³

Deze sociale boodschap van SIRE is helaas moeilijk serieus te nemen. SIRE wil tolerantie als een gebruiksvriendelijk product aan de man brengen, zonder belerend en politiek beladen over te

¹ ‘Mevrouw Janssen’ <http://www.tolerantie.nu/index.php?module=testimonials> (15 mei 2013)

² SIRE, ‘Nieuwe SIRE-campagne: Tolerantie®. Daar knapt heel Nederland van op.’ (3 oktober 2012), <http://www.sire.nl/nieuws/nieuwe-sire-campagne-tolerantie%C2%AE-daar-knapt-heel-nederland-van-op> (5 mei 2013)

³ Sire Reclame, ‘Tolerantie, daar knapt heel Nederland van op!’ (oktober 2012) <http://www.sire.nl/campagnes/tolerantie%C2%AE-daar-knapt-heel-nederland-van-op>, (1 mei 2013)

komen.⁴ Het resultaat is een oppervlakkige campagne waarin SIRE een ideaalwereld schept waar individuele en culturele verschillen geen enkel probleem vormen en men gezellig met elkaar kan 'meedoen'. Daarnaast wordt er nauwelijks aandacht besteed aan wat tolerantie en tolerant zijn precies inhoudt. Men moet zelf bedenken wat dit 'openstaan voor ander mensen, culturen en meningen' inhoudt en hoe ze dit in praktijk kunnen brengen. Het gevolg is een campagneboodschap die verassend weinig met tolerantie te maken heeft. Want zoals James Kennedy, historicus aan de Universiteit Amsterdam, opmerkte in zijn reactie op de campagne: 'ware tolerantie is geen feestje.'⁵

Tolerantie is in de praktijk noch gemakkelijk, noch prettig. Zo definieert de Van Dale tolerantie als 'verdraagzaamheid tegenover andersdenkenden'⁶, waarbij het wordt 'verdragen' al aangeeft dat het andere meningen en opvattingen worden toestaan, ondanks dat dit als ongemakkelijk of bezwaarlijk wordt ervaren. Zoals socioloog en innovator op het gebied van interreligieuze conflicthantering Adam Seligman het verwoordt: 'Tolerance presents us with a double burden. It demands that we accept the presence of that which we find objectionable and in doing so, it demands that we suffer our own discomfort at this presence.'⁷ Tolerantie wordt in dit onderzoek gedefinieerd als een houding tegenover anderen, gebaseerd op idealen en principes, waarbij afkeurenswaardige opvattingen of gedrag worden toegestaan, ondanks het ongemak want de eerste persoon hierdoor ervaart. Deze definitie zal later in dit onderzoek verder worden behandeld. Op deze manier wordt het mogelijk om samen te leven in de maatschappij met mensen die anders zijn dan wij en met wie we het niet eens zijn. Tolerantie wordt door Seligman dan ook wel een noodzakelijke voorwaarde voor de democratische samenleving genoemd.⁸ Tolerantie vraagt echter veel van de samenleving waardoor het in praktijk moeilijk vol te houden is.

Zeker in onzekere tijden waarin grote maatschappelijke veranderingen plaatsvinden wordt de 'double burden' al snel vermeden en verandert de praktijk en definitie van tolerantie. Deze verandering is terug te zien in de manier waarop men in deze tijden over tolerantie spreekt en deze verbindt met de praktijk en principes van nationale vrijheid, gelijkheid en identiteit. Zo is tolerantie sinds en de politieke moorden op Pim Fortuyn en Theo van Gogh en de discussies over de multiculturele samenleving hét onderwerp van debat geworden. In deze politieke discours wordt een nieuwe definitie van tolerantie gehanteerd die praktisch onwerkbaar is. Dit nieuwe

⁴ SIRE, 'Nieuwe SIRE-campagne: Tolerantie®. Daar knapt heel Nederland van op.' (3 oktober 2012), <http://www.sire.nl/nieuws/nieuwe-sire-campagne-tolerantie%C2%AE-daar-knapt-heel-nederland-van-op> (5 mei 2013)

⁵ J. Kennedy, 'Ware tolerantie is geen feestje'. 20-10-2012 in: Trouw, De Verdieping. <http://www.trouw.nl/tr/nl/4324/Nieuws/article/detail/3334841/2012/10/20/Ware-tolerantie-is-geen-feestje.dhtml>, (20 mei 2013).

⁶ Van Dale, 'to-le-ran-tie (de; v) 1verdraagzaamheid tegenover andersdenkenden' <http://www.vandale.nl/opzoeken?pattern=tolerantie&lang=nn>, (9 mei 2013).

⁷ A.B. Seligman, 'Living together differently', *Cardozo Law Review* 30:6 (2008), 2881-2896. 2891.

⁸ Seligman, 'Living together differently'. 2890.

tolerantiediscours is terug te zien in de tolerantiecampagne van SIRE. Het analyseren van deze campagne als afspiegeling van de verhoudingen en processen in de samenleving kan meer informatie geven over in de huidige situatie en de toekomst. Deze campagne zal in dit onderzoek daarom als casestudie worden gebruikt om te onderzoeken wat de nieuwe definitie van tolerantie inhoudt, hoe deze zich ontwikkeld en wat dit betekent voor de huidige en toekomstige praktijk van tolerantie in Nederland.

De vraag die centraal staat in dit onderzoek zal zijn: welk tolerantiebegrip hanteert SIRE in haar tolerantiecampagne uit 2012? Hierbij wordt tolerantie als een multi-interpretabel begrip benaderd en zal de 'klassieke' tegenover de nieuwe invulling van tolerantie worden gezet, om weer te geven hoe het begrip 'tolerantie' is veranderd. Hiervoor wordt gebruik gemaakt van zowel literatuur over de definitie van tolerantie als werken over sociale structuren in samenlevingen die invloed hebben op tolerantie of waarin tolerantie een rol speelt. Hoewel dit onderzoek gericht is op tolerantie in de Nederlandse samenleving van de afgelopen jaren, zijn niet alle gebruikte bronnen hier op geselecteerd. Algemene theorieën over tolerantie en 'tolerante' samenlevingen zijn in grote mate toe te passen op de Nederlandse casus en zullen waar mogelijk dusdanig gebruikt worden.

In het eerste hoofdstuk zal er gekeken worden naar de campagne van SIRE en de manier waarop het product Tolerantie® hierin wordt definieert en verkocht aan de doelgroep. Om te begrijpen *waarom* tolerantie een belangrijk rol speelt in Nederland en onderwerp is van vele sociale en politieke discussies, publicaties en campagnes zal ik in het tweede hoofdstuk ingaan op de fundering van tolerantie in de Nederlandse samenleving en identiteit. Vervolgens behandel ik een theoretisch kader waarin de oude en nieuwe definities tolerantie verder worden toegelicht en naast elkaar worden gelegd. Zo wordt duidelijk wat de nieuwe definitie tolerantie inhoudt en waarom deze problematisch is. Ten slotte zal het in de conclusie duidelijk worden in hoeverre de definitie van tolerantie in de SIRE campagne 'tolerantie' kan worden genoemd.

2. Tolerantie® Daar knapt heel Nederland van op!

SIRE voelde zich in 2012 geroepen om een mediacampagne te starten om tolerantie te promoten. Zij definieert tolerantie hierin als het 'openstaan voor anderen' en het meedoen met anderen. Deze definitie is onduidelijk en open voor interpretatie. De voorbeelden die SIRE van tolerantie in de praktijk geeft, zoals het tolereren in het verkeer, op een joodse bruiloft of tijdens een Marokkaans etentje, hebben wel met de huidige tolerantiedebatten te maken te hebben maar worden erg simplistische weergegeven. Hierdoor wordt de verwarring over tolerantie groter en de oproep van SIRE moeilijk serieus worden genomen. De campagne van SIRE is echter interessant omdat het niet alleen iets zegt over de idealen van de stichting maar ook weerspiegelt hoe tolerantie gedefinieerd, ervaren en besproken wordt in de Nederlandse samenleving anno 2012. Door het analyseren van deze campagne kan er een beeld worden geschetst van de definitie en problematiek van tolerantie die zij naar voren brengt.

2.1 Achtergrond campagne

Hoewel de campagne van SIRE oppervlakkig oogt heeft SIRE wel degelijk een groter doel voor ogen dan enkel tolerantie in het verkeer of op het voetbalveld. Pim Slierlings, directeur van SIRE, ziet tolerantie als een fundamenteel onderdeel van de Nederlandse cultuur en identiteit en een traditie waarmee Nederland zich internationaal onderscheidt: "Tolerantie is de basis van democratie en mensenrechten. Tolerantie vormt niet alleen het fundament van iedere democratische maatschappij, (...) door de eeuwen heen is tolerantie echt onderdeel geworden van de Nederlandse identiteit."⁹ Uit het onderzoek dat bureau Team Vier in opdracht van SIRE deed, bleek dan ook dat 66% van de Nederlanders tolerantie als de belangrijkste kernwaarde van de Nederlandse cultuur beschouwd.¹⁰

Daarnaast beaamt SIRE dat tolerantie tegenwoordig niet meer zo vanzelfsprekend is en heeft last van een slecht imago.¹¹ Zo blijkt uit het onderzoek dat bureau Team Vier in opdracht van SIRE uitvoerde dat 53% van de Nederlanders vindt dat Nederland in de laatste twee decennia minder tolerant is geworden. Dit slechte imago wordt volgens socioloog Frank Furedi onder andere veroorzaakt door de manier waarop de huidige politiek en media de discours en praktijk van tolerantie gebruiken als een beleefdheidsvorm, waardoor het begrip tolerantie weinig morele inhoud

⁹ SIRE, 'Nieuwe SIRE-campagne: Tolerantie®. Daar knapt heel Nederland van op.' (versie 3 oktober 2012), <http://www.sire.nl/nieuws/nieuwe-sire-campagne-tolerantie%C2%AE-daar-knapt-heel-nederland-van-op> (5 mei 2013).

¹⁰ SIRE, 'Nieuwe SIRE-campagne: Tolerantie®' <http://www.sire.nl/nieuws/nieuwe-sire-campagne-tolerantie%C2%AE-daar-knapt-heel-nederland-van-op> (5 mei 2013).

¹¹ SIRE, 'Nieuwe SIRE-campagne: Tolerantie®. Daar knapt heel Nederland van op.' (versie 3 oktober 2012), <http://www.sire.nl/nieuws/nieuwe-sire-campagne-tolerantie%C2%AE-daar-knapt-heel-nederland-van-op> (12 mei 2013).

meer heeft.¹² Sinds het minderhedendebat in 1999 werd de overdreven tolerantie tegenover immigranten als de oorzaak gezien van de huidige economische en sociale problemen in de samenleving.¹³ Deze door Paul Scheffer vermeende ‘gefaalde’ multiculturele samenleving wordt sindsdien vaak genoemd als oorzaak en rechtvaardiging voor de teruglopende tolerantie tegenover culturele en religieuze minderheden.¹⁴

De kritiek op de praktijk van tolerantie was voor SIRE de aanleiding om tolerantie “publiekelijk aan de orde te stellen, bespreekbaar te maken en te agenderen bij burgers, opinieleiders en besluitvormers” om zo “mensen wakker schudden, aan het denken zetten en doen beseffen dat bepaalde kwesties niet uit het oog verloren mogen worden.”¹⁵ Het lijkt dan ook tegenstrijdig dat deze strijdbare missie nauwelijks terug te zien is in de vrij brave en oppervlakkige campagne. SIRE wil echter niet belerend of politieke beladen overkomen en kiest daarom voor een luchtige campagne die ervoor moet zorgen dat Nederland ‘opknapt’ en een samenleving wordt ‘waarin iedereen zich vrij en veilig voelt in doen en laten.’¹⁶ Het resultaat is echter een oppervlakkige campagne, die de kern van het probleem ongemoeid lijkt te laten en daarom meer vragen oproept dat beantwoordt.

2.2 Tolerantie®

Een sympathiek uitzierende, blanke man met grijs haar loopt door een fabriek met een doosje Tolerantie® in zijn hand. In zijn net maar nonchalant pak en zijn goed bijgehouden baardje ziet hij eruit als een hoog opgeleide man met een betrouwbare en vriendelijke indruk. Die man weet waar hij over praat en heeft het beste met de kijkers voor. Al wijzend naar het doosje tolerantie begint hij zijn dialoog: *Tolerantie. Andere meningen, culturen, gewoontes, je staat er voor open. Dankzij tolerantie ontmoet je nieuwe mensen. Zodat je nog eens...*¹⁷

Vervolgens bevindt de verkoper zich in allerlei verassende en gezellige situaties terwijl hij vertelt wat je allemaal tegenkomt als je tolerantie gebruikt. Zo gaat hij bij een Marokkaanse familie eten (...je nog eens wat anders eet!), feesten op een joodse bruiloft (...nieuwe rituelen ontdekt!), de klompendansers dansen (...een leuke hobby vindt!) en op een podium arm in arm dansen met *drag-queens* (... en onverwachte ervaringen hebt...) en wordt hij in de knoop gelegd door een Turkse

¹² F. Furedi, *On Tolerance A Defence of Moral Independence* (Londen: Continuum 2011) 1-4.

¹³ P. Scheffer, ‘Het Multiculturele Drama’, *NRC Handelsblad*, 29 januari 2000.

¹⁴ B. Prins, ‘Het lef om taboes te doorbreken. Nieuw realisme in het Nederlandse discours over multiculturalisme’, *Migrantenstudies* 18 (4) (2002), 241-254.

¹⁵ SIRE, ‘over SIRE’ <http://www.sire.nl/over-sire>, (10 mei 2013)

¹⁶ SIRE, ‘Nieuwe SIRE-campagne: Tolerantie®. Daar knapt heel Nederland van op.’ (versie 3 oktober 2012), <http://www.sire.nl/nieuws/nieuwe-sire-campagne-tolerantie%C2%AE-daar-knapt-heel-nederland-van-op> (12 mei 2013).

¹⁷ Sire ‘Tolerantie, daar knapt heel Nederland van op!’ Reclamefilmpje .

<http://www.sire.nl/campagnes/tolerantie%C2%AE-daar-knapt-heel-nederland-van-op>, 0:00 – 0:09

worstelaar (...HELE onverwachte ervaringen!) .¹⁸ Terug in de tolerantiefabriek rollen de witte doosjes tolerantie in hoog tempo van de lopende band terwijl de verkoper de kijker verzekerd: *Door het gebruik van tolerantie kom je in aanraking met al het moois dat ons land te bieden heeft. Tolerantie, daar knapt heel Nederland van op.*¹⁹

SIRE schets hier een beeld van tolerantie als een leuk, gezellig en gebruiksvriendelijk product. Het moeizaam verdragen van anderen is hier niet in terug te zien. De verkoper in de reclame kan zonder problemen mee doen met verschillende culturele, religieuze en persoonlijke evenementen en spoort de kijker dan ook aan om dit ook te doen. Dit verzoek maakt SIRE's boodschap roept echter veel vragen op. Waarom moet men zulke evenementen bijwonen? Wanneer men joodse vrienden of Marokkaanse kennissen heeft is het logisch dat men bij hen gaat eten of op de bruiloft aanwezig is. Als iemand een travestieten of homobar bezoekt is het duidelijk dat hij of zij deze levensstijl omarmt of in ieder geval accepteert, anders zou deze persoon hier niet naartoe gaan. In deze situaties geen enkel probleem, wat het 'tolereren' van de ander natuurlijk erg makkelijk maakt. Interessanter is wat SIRE mensen zou aanraden die geen Turkse, Marokkaanse of religieuze vrienden of kennissen hebben. Moeten zij onder het mom van tolerantie nieuwe vrienden gaan zoeken of zichzelf uitnodigen op deze feesten, zodat ze tolerant kunnen zijn? Nog belangrijker, kan iemand die wel een probleem heeft met deze religieuze of culturele 'anderen' en niet bij deze evenementen wilt zijn dan wel op andere manieren tolerant zijn? Het verwarrende aan de campagne van SIRE is dat ze geen antwoord geeft op deze vragen. SIRE besteed aandacht aan tolerante situaties waar geen tolerantie nodig is. Hoe tolerantie in lastige situaties of door intolerante personen gebruikt moet worden wordt niet besproken. Het is dan ook onduidelijk hoe en vooral waarom mensen tolerantie moeten gebruiken, als ze dit al niet deden, en wie of wat ze wel of niet kunnen tolereren.

2.3 Gebruikers van Tolerantie®

Op www.tolerantie.nu (let op de boodschap in de URL) kan Tolerantie® als product worden besteld en gelijk worden gebruikt want 'tolerantie zit natuurlijk niet in een doosje maar in jezelf.'²⁰ Na het klikken op 'Bestel nu gratis!' feliciteert de verkoper de gebruiker en belooft hij: 'Tolerantie verrijkt je leven en maakt je gewoon een leuker mens (...) Tolerantie levert alleen maar leuke dingen op.'²¹ Er is volgens SIRE dan ook geen reden om tolerantie niet te gebruiken, want tolerantie 'kent namelijk

¹⁸ Sire 'Tolerantie, daar knapt heel Nederland van op!' Reclamefilmpje 0:10 – 0:22

¹⁹ Sire 'Tolerantie, daar knapt heel Nederland van op!' Reclamefilmpje 0:22 – 0:30

²⁰ SIRE 'Welkom', (oktober 2012) www.tolerantie.nu, (10 mei 2013)

²¹ SIRE, 'Nieuwe gebruiker' video www.tolerantie.nu

geen negatieve bijwerkingen'.²² Voordelen van tolerantie zijn onder andere: '... beter contact met de burens, je wordt vaker uitgenodigd voor verjaardagen en feestjes. Je krijgt meer vrienden [en] hebt minder last van dagelijkse irritaties.'²³ Niet alleen word je er een leuker en blijer mens van, je wordt ook nog eens een wereldburger, want 'het kan zelfs zijn dat je ineens boeken gaat lezen uit andere culturen, in wijken komt waar je normaal nooit zou komen, naar andere muziek luistert en nieuwe gerechten ontdekt.'²⁴

Op de website zijn al meerdere tevreden 'ambassadeurs' voor tolerantie te vinden. Met een doosje tolerantie in hun hand vertellen zij waar zij tolerantie gebruiken, bijvoorbeeld in het verkeer, in de trein, op straat, terwijl ze tv kijken, de krant lezen, op het voetbalveld staan en in hun werk. Daarnaast vertellen zij wat tolerantie hun oplevert. Zo is de wijk van Dany, Michelle, Jeffrey en Anouschka erop vooruit gegaan sinds ze tolerantie gebruiken, heeft Elle minder boetes in het verkeer en weet mevrouw Janssen sinds ze tolerantie gebruikt dat ze kousenband ook kan eten. Het vertegenwoordigen en gebruiken van tolerantie is dus vooral aantrekkelijk omdat het de gebruiker iets oplevert. Dit lijkt ver af te staan van tolerantie als een sociale strategie of attitude tussen verschillende mensen in de samenleving. Deze individuele aanpak kan echter een bewuste keuze zijn geweest van SIRE om mensen zelfbewuster te maken. Volgens het onderzoek dat in opdracht van SIRE werd uitgevoerd zien bijna alle Nederlanders (94%) zichzelf al tolerant, maar vindt 66% dat zijn burens intoleranter zijn geworden en denkt 54% dat Nederland in zijn geheel minder tolerant is geworden.²⁵ Op basis van deze resultaten kan dus zijn dat mensen hun eigen tolerantie overschatten en intolerantie vooral bij anderen neerleggen. De individualistische benadering van SIRE kan dus bedoelt zijn om mensen meer te laten nadenken over zichzelf dan over anderen. In theorie een goede zet omdat mensen, zeker in een individualistische en seculiere samenleving als Nederland, moeilijker aangezet worden tot verandering als ze niet het idee hebben dat ze dit zelf willen en hiervoor kiezen. Echter, als SIRE tolerantie wilt verkopen als iets wat men doet voor zijn of haar eigenbelang gaat ze voorbij aan wat tolerant zijn daadwerkelijk inhoudt voor zowel degene die tolereert als voor de samenleving.

Er kan er niet worden verwacht dat mensen enkel door de tolerantiecampagne weten hoe en wanneer zij tolerantie kunnen gebruiken. Het is misschien daarom dat SIRE vooral de hoog opgeleide

²² SIRE 'Bijsluiter. Bijwerkingen' (oktober 2012) <http://www.tolerantie.nu/index.php?module=bijsluiter>, (15 mei 2013)) Slide 1.

²³ SIRE 'Bijsluiter. Bijwerkingen' (oktober 2012) <http://www.tolerantie.nu/index.php?module=bijsluiter>, (15 mei 2013)) Slide 2.

²⁴ SIRE 'Bijsluiter. Bijwerkingen' (oktober 2012) <http://www.tolerantie.nu/index.php?module=bijsluiter>, (15 mei 2013)) Slide 1.

²⁵ SIRE, 'Nieuwe SIRE-campagne: Tolerantie®. Daar knapt heel Nederland van op.' (versie 3 oktober 2012), <http://www.sire.nl/nieuws/nieuwe-sire-campagne-tolerantie%C2%AE-daar-knapt-heel-nederland-van-op> (12 mei 2013).

Nederlander lijkt te willen aanspreken. Zo is de tolerantieverkoper in de campagne een nette Nederlander van middelbare leeftijd. Hij heeft een pak aan en ziet eruit als een succesvolle en intellectuele man die zich bewust is van zijn rol in de maatschappij en idealen koestert. Daarnaast de meeste ambassadeurs van tolerantie blanke, ABN pratende Nederlanders met een zelfverzekerde en intellectuele uitstraling. Het aanspreken van de hoger opgeleide Nederlanders is een veilige zet voor succes, aangezien het discours voor tolerantie voornamelijk wordt gezien als een discours van de intellectuele, wetenschappelijke en politieke kringen in Nederland. Mensen in dit discours zijn zich wellicht meer bewust van de werking van tolerantie en hun aandeel hierin dan mensen die zich hier niet in verdiepen. Volgens Bart Jan Spruyt, rechts-conservatief historicus, journalist en co-writer van het PVV-programma, is dit echter een illusie. Het discours van tolerantie lijkt zich in hoogopgeleide kringen te kenmerken door een groot maatschappelijk bewustzijn maar in praktijk hebben deze mensen volgens Spruyt in vergelijking met middenstanders en arbeiders geen of weinig last en concurrentie van immigranten en allochtonen. De 'linkse' intellectuelen en politici zouden hierdoor een blinde vlek hebben ten opzichte van de ware problematiek van tolerantie en een betekenisloos en hypocriet tolerantiediscours voeren.²⁶

Om de campagne tot een nationaal succes te maken zou SIRE zich meer moeten richten op de arbeiders en middenstand en hun problemen met immigranten en 'anderen' serieuzer moeten nemen. SIRE lijkt deze groep wel aan te willen spreken, al komt dit niet erg overtuigend over. Zo is er op de website een opvallende testimonial te vinden van een groepje Amsterdammers. Twee jonge mannen, naast een donkere vrouw met een kind, zien er met hun petje en tatoeages wat volkser uit en maken een stoer 'peace' gebaar wanneer ze met een sterk Amsterdams accent zeggen dat ze tolerantie op straat gebruiken. Tolerantie kan natuurlijk door iedereen gebruikt worden maar de manier waarop dit groepje naast de andere ambassadeurs worden neergezet komt over als een krampachtige en kunstmatige poging van SIRE om de volkse Nederlander aan te spreken.

Verder laten de ambassadeurs op de website van Tolerantie® betreffende andere kenmerken wel een gevarieerder beeld zien van de tolerante Nederlander. We zien Nederlanders van diverse leeftijden, mannen en vrouwen, studenten en bejaarden, op straat, in de trein, achter de krant of op het voetbalveld. Naast het merendeel van blanke Nederlanders zijn er ook enkele Surinaamse Nederlanders en een jongen van ogenschijnlijk Turkse afkomst te zien. Nu tolerantie tegenover allochtone Nederlanders onderwerp is van vele politieke discussies, is het opvallend dat er geen Nederlanders van Marokkaanse, Indische of andere buitenlandse afkomst zien. Nu hoeft SIRE geen vrouwen in boerka te laten zien om hun boodschap over te brengen, maar een meer divers beeld van

²⁶ B.J.Spruyt, 'Can't We Discuss This? Liberalism and the Challenge of Islam in the Netherlands', *Elsevier* 2 (2007), 322..

multicultureel Nederland zou de discussies van deze tijd meer aanspreken en laten zien dat tolerantie echt voor en door iedereen is. Diversiteit en representativiteit is belangrijk maar moet niet kunstmatig overkomen. Het gebruik van enkel een 'excuus-Marokkaan' is niet wenselijk maar de afwezigheid van deze groep Nederlanders valt te veel op. SIRE zou er goed aan hebben gedaan om een gevarieerder beeld te laten zien van Nederlanders van verschillende afkomst, culturele of religieuze achtergrond. Het ontwijken van de diversiteit die tolerantie juist zo belangrijk zorgt ervoor dat de campagne niet overtuigd. Daarnaast geeft het de indruk dat tolerantie alleen is besteed aan een door SIRE geselecteerde, autochtone en hoog opgeleide, groep Nederlanders die tolerantie kunnen gebruiken om daar zelf profijt van te hebben.

2.4 Ontvangers van Tolerantie®

Naast het weergeven van de doelgroep van de tolerantiecampagne geeft SIRE ook voorbeelden wie of wat er getolereerd zou moeten worden. Zowel tijdens religieuze en culturele evenementen als in het verkeer, het openbaar vervoer, op het voetbalveld en tijdens het lezen van de krant kan tolerantie worden gebruikt. Er wordt echter niet dieper ingegaan op wat mensen in deze situaties precies tolereren. Nu is dat in veel situaties geen probleem, iedereen kan wel iets opnoemen wat ze dagelijks tolereren zoals luidruchtige medereizigers of hufterige automobilisten. In andere situaties laat SIRE duidelijk zien wie er getolereerd zouden moeten worden: de allochtone Nederlander (met name de Marokkanen en Turken) en hun (eet)gewoontes, religieuze (joodse) mensen of gemeenschappen en hun tradities, nationalist en hun Nederlandse tradities en natuurlijk homoseksuelen en travestieten. Bij het eten met een Marokkaans gezin, feesten op een joodse bruiloft of het dansen met travestieten kan men zich afvragen wat of wie hier getolereerd wordt; is het de religie, levensstijl, opvattingen, taal en gebruiken of het uiterlijk, de persoonlijkheid en gedrag van de ander? Of gaat het hier om meerdere, zo niet al, deze kenmerken? Zijn deze wel allemaal te tolereren en zo ja, hoe doe je dat dan? SIRE laat deze vragen open waardoor tolerantie niet verder gedefinieerd wordt als 'openstaan voor' en 'meedoen met'.

De doelgroep voor tolerantie komt echter redelijk overeen met waar Nederlanders over het algemeen over praten als ze het hebben over tolerant zijn. Vooral immigranten, allochtonen en religieuze groeperingen zijn de laatste jaren onderwerp van tolerantievraagstukken over ritueel slachten, het wel of niet handen schudden met het andere geslacht, het dragen van een hoofddoek, kruis of keppel, speciaal onderwijs en probleemjongeren. SIRE snijdt echter geen van deze lastige onderwerpen direct aan. Tolerantie zoals SIRE het verkoopt is een individuele 'open' houding en bestaat niet uit de discussies en compromissen over controversiële tradities, gewoontes en hun verhouding tegenover de Nederlandse wet en samenleving en dit snijdt. Want als we dankzij

tolerantie zonder probleem met mensen uit andere culturen, godsdiensten of seksuele oriëntatie om gaan, wat is nu dan het probleem? Een reactie op de campagne in De Volkskrant stelde dan ook dat als SIRE echt impact wil hebben zij de vinger op de zere plek zouden moeten leggen en voorbeelden moeten gebruiken 'waarbij delen van de samenleving over en weer een bepaald ongemak ervaren en waartoe zij zich in een pluriforme samenleving dienen te verhouden.'²⁷ Alleen dan kan men er echt voor kiezen om iets te tolereren, in plaats van iets te tolereren wat blijkbaar al geaccepteerd wordt.

Dat SIRE de heikele onderwerpen niet aansnijdt omdat deze politiek beladen zijn is een schijnargument, omdat discussies over de grenzen van tolerantie altijd politiek geladen zijn. Het feit dat SIRE de verschillen als onbelangrijk afdoet gaat volledig langs de huidige debatten over integratie, religieuze vrijheid en speciale rechten voor minderheden. Tolerantie vraagt om iets toe te staan wat men afkeurt en ongemakkelijk maakt, het feit dat SIRE niets van dit ongemak laat zien roept vragen op over het gebruik en de definitie van tolerantie door SIRE en de Nederlandse samenleving.

2.5 Conclusie

In haar campagne wilt SIRE een sociaal tegengeluid laten horen door tolerantie als een gebruiksvriendelijk en gezellig product aan te bieden. Hierin worden politiek beladen onderwerpen echter vermeden en worden verschillen en verhoudingen in de samenleving waardoor tolerantie juist zo moeilijk in praktijk te brengen is genegeerd. SIRE verkoopt wat theoloog en presentator Wilfred Kemp 'schijntolerantie' noemt, een moeiteloze oplossing voor een serieus probleem.²⁸ De gemiddelde Nederlander weet echter dat de samenleving geen sprookje is waarin iedereen zonder probleem met elkaar overweg kan en zal deze campagne van SIRE dan ook niet serieus nemen. Het resultaat is dan ook een campagne die veel vragen oproept en afbreuk doet aan SIRE's geloofwaardigheid als een klokkenluider voor maatschappelijk relevante onderwerpen.

Hoewel SIRE in haar campagne oproept tot een grensoverschrijdende interesse en vooroordelen ontmoedigt, wordt tolerantie niet aangeprezen vanuit het belang van de samenleving maar voor het eigenbelang van het individu. Tolerantie wordt zo eerder een excuus voor Nederlanders om zich tolerant te noemen, dan om echt tolerant te zijn. Deze campagne heeft dan ook weinig met werkelijke, ongemakkelijke tolerantie te maken. Zolang SIRE de nare bijwerkingen van tolerantie negeert en niet ingaat op de structuur achter en de definitie van tolerantie zal haar campagne niet serieus worden genomen en het begrip en de praktijk van tolerantie zich niet ontwikkelen.

²⁷ M. Neuteboom en E.J. Slootweg, 'Tolerantie? Maak dan een SIRE spotje over rituele slacht', *De Volkskrant*, *Opinie*, 16 oktober 2012. <http://www.volkskrant.nl/vk/nl/3184/opinie/article/detail/3332686/2012/10/16/Tolerantie-Maak-dan-een-SIRE-spotje-over-rituele-slacht.dhtml>, (25 mei 2013).

²⁸ Kemp, W., 'SIRE slaat de plank mis.' (versie 15 november 2012), http://www.rkk.nl/kruispunt/column/2012/detail_objectID750970.html, (25 mei 2013).

3. Nederlandse tolerantie: nationale identiteit en geschiedenis.

Ondanks het feit dat SIRE niet te politiek beladen wil overkomen is het duidelijk dat de vermeende afnemende tolerantie in Nederland wel degelijk als een serieus probleem wordt gezien. Tolerantie wordt in Nederland uitgedragen als een fundamenteel onderdeel van de nationale geschiedenis en identiteit. En wordt zo een onderdeel van de sociale voorstelling die verklaart hoe Nederlanders zichzelf zien, welke principes zij hoog houden en hoe ze zich gedragen in een cultureel diverse samenleving. Wanneer tolerantie niet meer als vanzelfsprekend wordt gezien, wordt de kern van de Nederlandse identiteit direct ter discussie gesteld. Dit leidt tot nieuwe discussies over de multiculturele samenleving, welke aanleiding waren voor SIRE om tolerantie te promoten. Door de fundering van tolerantie in de Nederlandse samenleving toe te lichten wordt het duidelijk waarom de afname van tolerantie als een wezenlijk probleem wordt ervaren en het onderwerp is van campagnes en debatten in de huidige politiek en media.

3.1 Nationale identiteit en sociale voorstelling.

Het belang van tolerantie in de Nederlandse samenleving komt voort uit twee processen: het construeren van de Nederlandse identiteit en het historisch funderen van deze identiteit. De Nederlandse identiteit bestaat uit een gemeenschappelijke notie van de kenmerken van de nationale samenleving, die aan zowel andere landen als aan de Nederlanders zelf duidelijk maakt wie zij zijn en wat zij doen. Door deze nationale identiteit kunnen verschillende individuen en sociale groepen tot één politieke gemeenschap behoren. Deze gemeenschap wordt volgens maatschappelijk filosoof Charles Taylor gefundeerd en gevormd door wat hij de *'social imaginary'* noemt: "The social imaginary is not a set of idea's, rather it's what enables (through making sense of) the practice of a society."²⁹ Deze sociale voorstelling is een onbewuste voorstelling die mensen hebben over hun sociale bestaan, het behoren tot en interactie met anderen, verwachtingen die normaal vervuld worden en de diepere normatieve begrippen en beelden die deze verwachtingen onderbouwen.³⁰ Dit begrip van de samenleving is normatief, wat inhoudt dat mensen een duidelijk idee hebben van wat 'goed' is en hoe de samenleving zou moeten werken. Omdat mensen deze norm delen, verwachten ze van elkaar dat ze dezelfde ideale situatie nastreven en zullen mensen zich naar deze norm gedragen. Zo wordt de sociale voorstelling bevestigd en in stand gehouden.

In de westerse sociale voorstelling zijn principes van vrijheid en individualisme de norm, welke dan ook nagestreefd en bevestigd wordt in de samenleving. Dit zorgt volgens Taylor voor een

²⁹ C. Taylor, 'On Social Imaginary', *Contemporary Sociological Theory* (2001) 1.

³⁰ Taylor, 'On Social Imaginary', 17.

blinde vlek ten opzichte van andere sociale voorstellingen.³¹ De seculiere westerse voorstelling en principes van individualisme, gelijkheid en vrijheid zijn voor de mensen in deze samenleving evident en worden als een vanzelfsprekende en intrinsiek goede fundering voor de samenleving ervaren. De leden van de samenleving zijn zich er niet van bewust dat de samenleving constant veranderd en zien deze als een vooruitgang en superieur aan andere, religieuze, sociale voorstellingen.

De sociale voorstelling vormt, en wordt gevormd door, de samenleving en is altijd in ontwikkeling. In dit proces legt Taylor de nadruk op de rol van de 'publieke ruimte'. In deze openbare ruimte kunnen de leden van de samenleving via verschillende media of *face-to-face* onderwerpen van gemeenschappelijk belang bespreken en hierover tot overeenstemming kunnen komen. De publieke ruimte kenmerkt zich door secularisme en discussies over de samenleving in een gemeenschappelijke culturele context zodat er een publieke opinie ontstaat die door allen wordt gedeeld.³² Hierin ontstaat dan een publieke opinie en discours over de maatschappelijke norm die de samenleving vormt en politieke structuren vormt.³³ Taylor maakt in de samenleving onderscheid tussen de sociale gemeenschap waarin mensen verbonden zijn in de publieke ruimte, en de politieke gemeenschap, waarin de vrijheden van de samenleving worden gewaarborgd in gelijke rechten en wetten. Hierin zijn mensen van verschillende achtergronden en culturele identiteiten verbonden in een overkoepelende politieke identiteit. Hierdoor zien mensen zichzelf als een collectief dat via collectieve acties en discussies directe invloed kan uitoefenen op de samenleving. De politieke identiteit geeft zo uitdrukking aan een gemeenschappelijke stem en cultuur waarin men verenigd is.³⁴

Tolerantie is vaak onderwerp van publiek debat en discussie en wordt vormgegeven in nationale wetten die gelijkheid afdwingen voor de leden van de samenleving. Daarom zou de rol van tolerantie in de Nederlandse samenleving kunnen worden verbonden aan Taylor's begrip van de sociale voorstelling. Tolerantie wordt over het algemeen gezien als een kernwaarde van Nederland, gebaseerd op principes als individualisme, gelijkheid en vrijheid van godsdienst en meningsuiting. Tolerantie is zowel een product van deze principes als dat het deze principes bevestigt. Men is tolerant omdat vrijheid en individualisme belangrijk zijn in Nederland en men laat zien dat deze waarden belangrijk zijn door anderen vrij te laten en tolerant te zijn tegenover hen. In de publieke ruimte wordt tolerantie besproken waardoor er een publieke opinie en tolerantiediscours ontstaat. Tolerantie wordt hierdoor een gemeenschappelijk gedragen waarde die een norm wordt voor interactie en beleid in de samenleving en zo een inherent deel van de samenleving wordt. Het belang van tolerantie in de Nederlandse samenleving komt in deze benadering dus voort uit een circulair

³¹ Taylor, 11.

³² Taylor, 22.

³³ Taylor, 25 – 27.

³⁴ Taylor 53-55.

proces: omdat tolerantie als een kernwaarde wordt gezien, wordt er in de publieke discours op deze manier over gesproken, waardoor het belang van deze kernwaarde bevestigd wordt (in de nationale wetgeving) en dieper gegrond raakt in de sociale voorstelling die men heeft.

Dit betekent echter niet dat Nederlanders automatisch tolerant zijn. Men kan vanuit hun sociale voorstelling er van overtuigd zijn dat ze tolerant zijn, omdat het een onderdeel is van hun identiteit als bijvoorbeeld 'Nederlander'. In praktijk zullen zij echter lang niet altijd tolerant gedrag vertonen. Tolerantie kan bijvoorbeeld cultureel worden gezien als de norm voor sociaal gedrag, terwijl men in de praktijk niet weet wat het inhoudt. Hoewel tolerantie in theorie gedefinieerd wordt, is de praktische definitie en uitvoering van tolerantie namelijk subjectief. Definities en voorwaarden voor tolerantie kunnen verschillen per persoon waardoor interacties en situaties door verschillende personen zowel tolerant als intolerant kunnen worden ervaren. Daarnaast kan men tolerantie zien als een norm die enkel in hun eigen sociale voorstelling geldt. Culturele anderen (met een andere sociale voorstelling) behoren dan niet tot deze 'eigen' groep tegenover wie men tolerant zou moeten zijn. Zo zou intolerantie tegenover de andere groep gerechtvaardigd kunnen worden. Taylor erkent dan ook dat de scheiding tussen de politieke identiteit en de groepsidentiteit een probleem kan zijn.³⁵ De individuele en groepsidentiteit van mensen is meestal complexer en rijker gefundeerd in tradities en opvattingen dan hun politieke identiteit. Wanneer men zich niet sterk genoeg identificeert met deze politieke identiteit zullen de principes en normen die hierin gevormd worden, zoals tolerantie, niet worden uitgedragen tussen verschillende groepen in de politieke samenleving.

Adam Seligman legt de groeiende scheiding tussen de publieke en de private gemeenschap uit aan de hand van de constructie van vertrouwen en zekerheid in de samenleving.³⁶ Deze constructie reguleert de interacties tussen onbekenden door hun gedrag en achterliggende motivaties voorspelbaar te maken. In de publieke of politieke ruimte, waarin de staat gedrag afdwingt door middel van normatieve wetten en sancties, leeft men samen op basis van (politieke) zekerheid. In de private ruimte kan men op elkaar vertrouwen wanneer ze dezelfde normen, waarden en culturele achtergrond hebben. In de moderne samenleving leven veel verschillende mensen en culturen samen waardoor vertrouwen op basis van gemeenschappelijke cultuur vaak niet toepasbaar is. Om interactie en gezamenlijk acties mogelijk te maken wordt er daarom een vorm van vertrouwen gecreëerd door de verschillende individuen en groepen te verenigen in een cultuuroverstijgend 'burgerschap'. Hierin behoort men tot dezelfde algemene economische, morele en sociale gemeenschap, wat Taylor de politieke identiteit noemt.

³⁵ Taylor, 56.

³⁶ A. Seligman, 'Living together differently', *Cardozo Law Review* 30:6 (2008), 2881-2896. 2884.

Het probleem van de politieke identiteit is volgens Seligman echter dat de samenleving als een homogene gemeenschap wordt behandeld terwijl deze in verschillende culturele identiteiten verdeeld is. Mensen in deze samenleving hebben nu zowel een culturele als politieke identiteit, wat loyaliteitsconflicten met zich meebrengt. Het construeren van een gemeenschap vraagt namelijk om voorwaarden die bepalen wanneer iemand wel of niet tot deze gemeenschap behoort. Bepaalde idealen, normen en waarden en religieuze, politieke overtuigingen die kenmerkend worden voor de politieke identiteit kunnen echter verschillen van de culturele (groeps)identiteit die men heeft. Deze groepen of individuen worden dan ook als buitenstaanders en bedreiging voor de politieke samenleving gezien. Dit leidt er volgens Seligman toe dat de verschillen in de privésfeer groter worden en culturele minderheden zich steeds meer richten op hun culturele identiteit en terugtrekken uit de politieke gemeenschap.³⁷ Dit kan ervoor zorgen dat deze groepen door zowel de meerderheid als de groepen zelf niet meer als een onderdeel van de samenleving worden gezien. In Nederland kan dit gebrek aan vertrouwen en gemeenschapsgevoel ervoor zorgen dat tolerantie niet meer vanzelfsprekend wordt tegenover deze groepen. Wanneer tolerantie als een kernwaarde en kenmerk van de Nederlandse identiteit wordt gezien zal deze niet meer als vanzelfsprekend wordt beschouwd tegenover groepen die vasthouden aan een andere identiteit met andere normen en waarden. Een voorbeeld hiervan is de intolerante houding tegenover Nederlandse moslims in het huidige waardeconflict tussen 'anti-Nederlandse islam' en de Nederlandse normen en waarden.

3.2 Historische fundering

Culturele identiteiten worden bevestigd en gefundeerd in hun historische achtergrond. Zo verklaart de weergegeven Nederlandse geschiedenis hoe de samenleving zich heeft ontwikkeld tot haar huidige vorm, wat de Nederlandse identiteit inhoudt en vooral: wie hier wel of niet bijhoren. Hierin worden verhalen van revolutie, een strijd om vrijheid, een nieuwe morele orde of onafhankelijkheid gebruikt om de gemeenschappelijke herkomst te benadrukken en een gevoel van samenhang te creëren.³⁸ Zo wordt de ontstaansgeschiedenis van de onafhankelijke Nederlandse Republiek gebruikt om het beeld van de vrije en tolerante Nederlandse samenleving te bevestigen. De rol van tolerantie in deze geschiedenis wordt dan ook benadrukt om te laten zien dat tolerantie een onlosmakelijk deel is van de Nederlandse identiteit en samenleving.

Het ontstaan van de Nederlandse samenleving wordt over het algemeen in de 16^e en 17^e eeuw gesitueerd. In die tijd zorgden de Reformatie en de opstand tegen Spanje voor een instabiele en verdeelde samenleving. De Reformatie bracht geen religieuze meerderheid voort en verdeelde

³⁷ Seligman, 'Living together differently', 2887-2890.

³⁸ Taylor, *On social Imaginary*. 50-52.

Nederland in concurrerende religieuze minderheden.³⁹ In deze strijd om religieuze invloed, transformatie en uniformiteit was er nauwelijks sprake van religieuze tolerantie en diversiteit.⁴⁰ Zowel protestanten, katholieken en andere religieuze minderheden werden van tijd tot tijd vervolgd en structureel belemmerd in het publiekelijk uitdragen van hun geloof. De protestanten cultiveerden bijvoorbeeld het idee dat de katholieken een bondgenoot waren van het katholieke Spanje om zowel de protestantse revolutie voor de onafhankelijke Nederlanden als de vervolging van de katholieken te rechtvaardigen.⁴¹ De strijd tegen de katholieken kwam tot een climax tijdens het plunderen van katholieke kerken tijdens de Beeldenstorm van 1566. De protestanten claimden de kerken op en dreven de katholieken verder terug naar het zuiden. Enkele jaren later, in 1572, werd de katholieke mis zelfs verboden in protestante staten zoals Holland en Zeeland.⁴² Nederland raakte door de religieuze strijd zowel religieus als sociaal en politiek verdeeld en er werd dan ook gezocht naar een oplossing voor zowel de gewapende als voor de religieuze conflicten.

Bij het verenigen van de noordelijke Nederlandse staten in de Unie van Utrecht in 1579 werd een beginselverklaring van de Nederlandse tolerantie vastgelegd. Hierin verklaarde Artikel 13 dat 'elke persoon vrij zal zijn in zijn religie en niemand onderzocht of vervolgd kan worden op basis van zijn religie'.⁴³ Deze vrijheid van geweten of godsdienst was vooral een praktische oplossing voor de politieke en religieuze conflicten. Doordat alle religieuze minderheden onder dezelfde wet vielen konden zij niet vervolgd worden door elkaar of de overheden. Dit betekende echter niet dat religieuze minderheden ook geaccepteerd werden of vrij waren om hun religie openlijk uit te oefenen. De provinciën hadden in de Unie van Utrecht de vrijheid gekregen om het publieke religieuze leven naar eigen inzicht vorm te geven, waardoor religieuze minderheden tot in de 17^e eeuw beperkt werden in de praktisering van hun geloof.⁴⁴ Zo werden katholieken en andere religieuze minderheden of sektes getolereerd, zolang zij enkel in onopvallende schuilkerken verzamelden, extra belastingen betaalden, geen openbare aanwezigheid claimden of minderjarigen benaderden.⁴⁵ Ook de vrijheid van meningsuiting werd niet gezien als een onderdeel van de 'Tolerantie van Utrecht'. Het controleren en verbieden van concurrerende publicaties, en het

³⁹ W. Mijnhardt, 'A Tradition of Tolerance', in: E. Besamusca en J.J. Verheul (eds.), *Discovering the Dutch: On Culture and Society of the Netherlands*, Amsterdam: Amsterdam University Press, 2010, 109-119.

⁴⁰ D. Bos, 'Religious Diversification or Secularism', in: E. Besamusca en J.J. Verheul (eds.), *Discovering the Dutch: On Culture and Society of the Netherlands*, Amsterdam: Amsterdam University Press, 2010, 217-228. 220.

⁴¹ M.E.H.N. Mout, 'Limits and debates: a comparative view of Dutch toleration in the sixteenth and early seventeenth centuries', in: C. Berkvens-Stevelinck, J. Israel en G.H.M. Posthumus Meyjes (ed.), *The emergence of tolerance in the Dutch republic*, (Leiden: Brill 1997) 37-48. 40.

⁴² Mout, 'Limits and debates', 39-40.

⁴³ Mijnhardt, 'A Tradition of Tolerance', 109.

⁴⁴ Mout, 'Limits and debates', 43.

⁴⁵ D. Bos, 'Religious Diversification of Secularisation', 222.

verspreiden van eigen werken, werd dan ook veel gebruikt om de publieke opinie en het volk te beïnvloeden.⁴⁶

Religieuze en culturele diversiteit kenmerkte ook in (en na) de 17^e eeuw de Nederlandse samenleving. In deze Gouden Eeuw vergrootte een toestroom van immigranten, religieuze vluchtelingen en intellectuelen, aangetrokken door de werkgelegenheid en intellectuele en religieuze vrijheid in Nederland, de diversiteit en loyaliteitsconflicten in de stedelijke samenleving. Nederland was een dichtbevolkt gebied, waarin nu sociale, politieke en culturele verschillen dicht op elkaar leefden. Dit zorgde voor een verdeelde en diverse samenleving waarin het nauwelijks mogelijk was om uniforme standaarden te stellen. Een politiek van consensus, concessies en tolerantie werd noodzakelijk om de Republiek te besturen.⁴⁷ Na de 17^e eeuw werd Nederland op economisch en intellectueel gebied ingehaald door andere westerse landen zoals Frankrijk en Engeland. Nederland bleef echter bekend staan om haar tolerantiecultuur, wetgeving van concessies en consensus en geschiedenis van Revolutie en Reformatie, welke internationaal als inspiratie en casestudie dienden.⁴⁸

Kenmerkend voor de Nederlandse samenleving was de verschuiving van de grens tussen privé en publiek. Waar in de vroege 16e eeuw de scheiding tussen de publieke en private ruimte nog vaag was, werden deze steeds duidelijker met het ontwikkelen van tolerantie- en vrijheidsprincipes. Godsdienst en andere praktijken en opvattingen werden privéaangelegenheden waar men niet door de staat op aangesproken kon worden. De grens tussen de publieke en de private ruimte werd tijdens de verzuiling en sociale revolutie in de 20ste eeuw nog verder opgerekt, waardoor Nederland tot op de dag van vandaag bekend staat om haar individuele autonomie, ethiek en tolerantie.⁴⁹ Het is echter belangrijk om stil te staan bij het feit dat de werkelijke praktijk van tolerantie wellicht niet zo idealistisch was als men deze tegenwoordig voorstelt en dat definities en de weergave van een geschiedenis altijd subjectief zijn en een bepaald doel dienen, zoals het legitimeren van tolerantie als een definiërend kenmerk van de Nederlandse identiteit.

⁴⁶ A. Pettegree, A., 'The politics of toleration in the Free Netherlands, 1572-1620', in: O.P. Grell en B. Scibner (ed.), *Tolerance and intolerance in the European Reformation*, (Cambridge: Cambridge University Press 1996) 182-198. 191.

⁴⁷ Mijnhardt, 'A tradition of tolerance', 110-111.

⁴⁸ J. Verheul, 'In Forgein Eyes', in: E. Besamusca en J.J. Verheul (eds.), *Discovering the Dutch: On Culture and Society of the Netherlands*, Amsterdam: Amsterdam University Press, 2010, 267-277.

⁴⁹ Verheul, 'In Forgein Eyes', 273-276.

3.3 Continuïteit en identiteit

De Nederlandse geschiedenis wordt door veel (Nederlandse) geschiedkundigen, wetenschappers en politici gebruikt om te verklaren hoe de Nederlandse samenleving zich heeft ontwikkeld tot de huidige situatie en welke rol tolerantie hierin speelt en heeft gespeeld. Hoe deze geschiedenis wordt verteld hangt af van wat de verteller hiermee wil bereiken. Zo kan de nadruk worden gelegd op de 'traditie' van vrijheid, conflicthantering en tolerantie om te beargumenteren dat tolerantie een waardevol onderdeel is van de samenleving. Een ander zou daarentegen de beperkingen van de 16^e en 17^e eeuwse vrijheden en tolerantie kunnen benadrukken om te stellen dat tolerantie niet zo idealistisch en vanzelfsprekend is in Nederland als men denkt. De 'werkelijke' geschiedenis van Nederland is complex en veelzijdig en kan altijd op verschillende manieren geïnterpreteerd worden. Het is voor dit onderzoek dan ook niet van belang of, en door wie, er een waarheidsgetrouw of vertekend beeld van de geschiedenis wordt gebruikt. Het gaat om de manier waarop de geschiedenis gebruikt wordt om (een bepaalde versie van) de nationale identiteit van Nederland te funderen.

Bij het vormen van een nationale identiteit wordt teruggekeken op de historische fundering van de samenleving om ontwikkeling, vooruitgang en collectieve continuïteit van de samenleving aan te tonen. Dit geeft een idee van een stabiele identiteit van een door de tijd heen voortlevende gemeenschap met een duidelijke oorsprong en reden voor haar saamhorigheid.⁵⁰ Deze historische percepties funderen zo de nationale ofwel politieke identiteit, die voor mensen duidelijk maakt wie zij als collectief zijn en wat hen onderscheidt van anderen.⁵¹ Om de historische fundering van de samenleving te bekrachtigen wordt de ontstaansgeschiedenis in typische verhalen verteld. Deze vertellingen gaan vaak over intellectuele en morele ontwikkeling en vooruitgang, revolutie en de Stichtende Held (bijvoorbeeld Willem van Oranje) die de onafhankelijke natie creëerden. Hiermee wordt verklaard hoe de huidige natie is ontstaan en wordt de gemeenschappelijke achtergrond van de samenleving bevestigd, waardoor de eenheid van de samenleving een natuurlijk gegeven lijkt. Hoewel deze representaties van de geschiedenis grotendeels fictief zijn, worden deze gebruikt om de sociale voorstelling en identiteit van mensen aan te spreken en zo meer draagkracht te creëren voor verschillende politieke standpunten.⁵²

In de huidige Nederlandse debatten over nationaliteit en culturele diversiteit worden historische percepties strategisch ingezet door politici om hun standpunten en reacties op maatschappelijke vraagstukken te legitimeren. Zowel links als rechts valt terug op een Nederlandse

⁵⁰ A. Smeekes 'Nationale identiteit en de acceptatie van nieuwkomers in Nederland.' *Migrantenstudies* 2 (2011) 165 - 175

⁵¹ De politieke identiteit, zoals geformuleerd door Taylor, verenigt mensen in een nationale eenheid met een overkoepelende cultuur en achtergrond. De termen 'nationale identiteit' en 'politieke identiteit' worden hier dan ook als synoniemen gebruikt.

⁵² Taylor, 'On Social Imaginary', 50.

geschiedenis om meer achterban voor hun politieke standpunten te werven: waar links de nadruk legt op de 'traditie van tolerantie' als argument voor de acceptatie van andersdenkenden, wordt door rechts (bijvoorbeeld door Geert Wilders) de nadruk gelegd op de joods-christelijke wortels van de Nederlandse cultuur, om intolerantie tegenover de 'dreigende islamisering' en 'niet-Nederlandse' vreemdelingen te legitimeren.⁵³

3.4 Bedreiging van de identiteit

Het gebruiken van historische percepties in zowel de linkse als rechtse politiek was niet nieuw maar werd rond 2001 wel kenmerkend voor de rechtse, anti-islamitische politiek van politici als Pim Fortuyn, Rita Verdonk en Geert Wilders. In 2000 publiceerde Paul Scheffer het veel besproken stuk 'Het Multiculturele Drama', waarin hij als een van de eersten pleitte voor een hardere aanpak van de mislukte integratie van achtergestelde minderheden in Nederland. Scheffer vond dat de politiek de illusie van de multiculturele samenleving en neutrale integratie moest loslaten. De Nederlandse normen en wetten zijn nu eenmaal niet neutraal maar zouden wel door iedereen in de samenleving moeten worden nageleefd. Alleen zo zal Nederland een samenleving met een stabiele identiteit worden waarin minderheden niet klein worden gehouden in hun eigen 'zuil' maar daadwerkelijk kunnen integreren.⁵⁴

Met zijn confronterende constatering en aanbevelingen gebruikte Scheffer een retoriek die vanaf het begin van het minderhedendebat (1991) steeds zichtbaarder werd in de rechtse politiek. Dit 'Nieuwe Realisme' wordt volgens Baukje Prins steeds meer door politici gebruikt om de historische percepties en identiteit van mensen aan te spreken, om zo hun versie van de ideale samenleving geloofwaardig over te brengen. Prins benadrukt dat politieke taal niet onschuldig is en dat deze de perceptie van de werkelijkheid en de samenleving beïnvloedt. Politici die deze retoriek gebruiken presenteren zichzelf als een spreker voor het 'gewone' volk, die een waarheid aankaart die op het moment verzwegen wordt in het publieke discours. Hiermee verzetten ze zich tegen de linkse politieke elite, die deze waarheid zou verdoezelen of negeren. De spreker presenteert deze realiteitszin en openheid als een onderdeel van de historisch gefundeerde Nederlandse identiteit, die beschermd moet worden tegen de invloed van 'de islamitische anderen'. Het hiërarchisch verschil tussen 'wij', beschaafde Nederlanders, en 'zij', de islamitische probleemgevallen wordt in deze retoriek uitvergroot en gefundeerd door historische percepties van de 'ware' Nederlandse identiteit.⁵⁵ Dit blijkt effectief in te spelen op het gevoel van de autochtone meerderheid in Nederland; hoe meer politici de nadruk leggen op historische fundering en culturele kernwaarden

⁵³ Smeekes, 'Nationale identiteit en de acceptatie van nieuwkomers in Nederland', 170.

⁵⁴ P. Scheffer, 'Het Multiculturele Drama', *NRC Handelsblad*, 29 januari 2000.

⁵⁵ B. Prins, 'Het lef om taboes te doorbreken. Nieuw realisme in het Nederlandse discours over multiculturalisme', *Migrantenstudies* 18 (4) (2002), 241-254.

van de Nederlandse identiteit in het minderhedendebat, des te meer de autochtone Nederlander zich daadwerkelijk bedreigd voelt in zijn manier van leven.⁵⁶

Volgens Prins is openheid in het Nieuwe Realisme steeds meer 'geradicaliseerd' tot een waarde op zich, een kernwaarde in de Nederlandse cultuur.⁵⁷ In combinatie met de vrijheid van meningsuiting hebben debatten over minderheden hierdoor een agressieve en intolerante toon gekregen, welke voortkomt uit onzekerheid over de Nederlandse identiteit. Door de voortdurende minderhedendebatten is de scheiding tussen autochtonen en allochtonen (en tussen allochtonen onderling) alleen maar groter geworden. Dit leidt ertoe dat de gemeenschappelijke achtergrond van de samenleving niet meer als dusdanig wordt ervaren door alle leden van deze samenleving en men zich sterker verbonden voelt in aparte culturele of etnische groepen. Wanneer men zich niet verenigd voelt in één Nederlands volk ontstaat er een angstcultuur waarin men niet meer durft te vertrouwen op 'andere' Nederlanders en deze als een bedreiging van de eigen identiteit worden ervaren.⁵⁸ Het vermeende kernwaardeconflict tussen de Islamitische en Nederlandse cultuur zou er op deze wijze voor hebben gezorgd dat de islamitische gemeenschap als bedreigend wordt ervaren omdat deze buiten de Nederlandse samenleving (en de bijbehorende normen en waarden) lijkt te staan.

De islamitische gemeenschap en cultuur wordt door de Nieuw Realisten dan ook gezien als de voornaamste bedreiging voor Nederland. Zo noemt Bart Jan Spruyt, rechts-conservatief denker, historicus en journalist, de Islam 'de grootste bedreiging voor [de Nederlandse NE] identiteit en haar bestaan in een lange en grandioze geschiedenis.'⁵⁹ Spruyt maakt hierbij gebruik van de historische representatie van de continuïteit van de Nederlandse cultuur van tolerantie om te laten zien dat 'islamisering' van Nederland onnatuurlijk is en de Nederlandse identiteit en manier van leven bedreigt. Spruyt en andere realisten pleiten er dan ook voor dat er geen plaats zou moeten zijn in Nederland voor een islamitische gemeenschap die Nederlandse waarden als secularisme, emancipatie en gelijkheid niet nastreeft.⁶⁰ Het probleem is echter, dat hoewel de islamitische gemeenschap op deze manier steeds meer buiten de sociale en culturele samenleving wordt geplaatst, zij officieel nog wel deel uitmaakt van de politieke gemeenschap. De Nieuw Realistische retoriek kan dan ook worden gezien als een middel om minderheden te dwingen zich aan te passen aan de Nederlandse cultuur. Hierbij wordt de Islam gereduceerd tot een intolerante, dominante en

⁵⁶ P.M. Sniderman en L.Hagendoorn. *When ways of life collide: Multiculturalism and its discontents*. (Princeton: Princeton University Press 2009) 123-138. 'Chapter 6: Tolerance', 126.

⁵⁷ Prins, 'Het lef om taboes te doorbreken.' 17-18.

⁵⁸ Vertrouwen zoals Adam Seligman dit definieert: de voorspelbaarheid van andermans motieven en gedrag waardoor het risico van de omgang met deze andere vermindert en interactie kan plaatsvinden.

⁵⁹ B.J.Spruyt, 'Can't We Discuss This? Liberalism and the Challenge if Islam in the Netherlands', *Elsevier 2* (2007), 313-329. 329.

⁶⁰ P. Scheffer, 2000.

bedreigende cultuur die zo haaks staat op de Nederlandse samenleving dat deze niet getolereerd hoeft te worden. Deze 'othering' van de islamitische gemeenschap plaatst de Islam buiten de Nederlandse samenleving en bevestigt tegelijkertijd de Nederlandse identiteit. De intolerantie tegenover de Islam wordt zo gerechtvaardigd als een strijd tegen intolerantie, door een tolerante samenleving. De islamitische 'ander' wordt zo neergezet als het tegenovergestelde van de tolerante Nederlander en bevestigt hiermee wat er wel en zeker niet tot de Nederlands identiteit hoort.⁶¹

3.5 Conclusie

Tolerantie is een gevoelig onderwerp in het Nederlandse discours omdat het verbonden wordt met de Nederlandse geschiedenis en identiteit. Tolerantie, en bijbehorende waarden als gelijkheid en individuele vrijheid, zijn hierdoor vanzelfsprekend geworden in de Nederlandse sociale voorstelling en bepalen hoe Nederlanders hun samenleving begrijpen en hierin functioneren. De historische representaties van tolerantie worden zowel door de linkse als rechtse politiek gebruikt om het volk te overtuigen van hun standpunten over de multiculturele samenleving en de trekking van tolerantie. Zo wordt de fundering van tolerantie in de Nederlandse identiteit door rechtse realisten gebruikt om intolerantie tegenover de 'islamitische ander' te legitimeren.

Het selectieve gebruik van historische percepties en kenmerken van de Nederlandse identiteit kan er op deze manier voor zorgen, dat de diepgewortelde tolerantie in Nederland tot intolerantie leidt. De manier waarop de discours over tolerantie is veranderd, geeft aan dat ook de definitie van tolerantie veranderd is. Het 'toestaan van anderen' wordt vermeden door deze, aan de hand van historisch gefundeerde argumenten, te dwingen zich aan te passen of buiten de tolerante samenleving te plaatsen. Deze nieuwe invulling van tolerantie is terug te zien in de manier waarop tolerantie wordt verbeeld en besproken in discussies en campagnes zoals door SIRE. Hierin wordt duidelijk dat tolerantie wordt verward met de acceptatie van volledig geïntegreerde 'anderen'. Dit maakt de scheiding tussen wie of wat er wel of niet in de Nederlandse samenleving 'thuishoort' groter en leidt tot meer intolerantie tegenover dat, waar we ons ongemakkelijk bij voelen en dus niet kunnen accepteren.

⁶¹ L. van Liere, 'Teasing 'Islam'. 'Islam' as the other side of 'tolerance' in contemporary Dutch politics', *publicatie onbekend*, (2013).

4. Tolerantie: definities en problematiek

De centrale rol van tolerantie in de Nederlandse sociale voorstelling heeft een tweeledig effect op de samenleving. Aan de ene kant leidt deze centrale rol tot een grote alertheid en betrokkenheid bij tolerantievraagstukken; aan de andere kant heeft de samenleving een grote blinde vlek jegens tolerantie. Hoewel Nederlanders zichzelf en hun cultuur als tolerant beschouwen lijkt de vraag over wat dit principe inhoudt niet gesteld te worden. Nederlanders kunnen in reactie op recente politieke debatten aangeven wat zij wel of niet zouden tolereren en in hoeverre de overheid tolerant moet zijn tegenover bijvoorbeeld buitenlanders. De vraag is echter in hoeverre Nederlanders zich bewust zijn van hun eigen invulling en uitoefening van tolerantie in hun dagelijks leven. Zonder het bewustzijn van de grenzen van tolerantie en van de problematiek rondom tolerantie, kan deze nauwelijks worden geoefend of onderwerp zijn van een gedegen discussie.

Waar de campagne van SIRE praktische handvaten probeert te bieden om tolerantie te gebruiken, slagen de campagnemakers er niet in om hun doelgroep te voorzien van nuttige informatie en inzichten die tot een groter zelfbewustzijn en praktijk van tolerantie kunnen leiden. De definitie van tolerantie, zoals gegeven door SIRE, is een schoolvoorbeeld van de inclusieve opvatting van tolerantie die de huidige (linkse) politiek kleurt. Deze nieuwe definitie rekt het klassieke begrip van tolerantie als het principiële toestaan van iets wat men afkeurt, uit tot een door de samenleving afgedwongen, inclusieve attitude tegenover anderen. Volgens deze tolerantie moeten anderen erkend worden in hun eigen identiteit maar tegelijkertijd geaccepteerd worden in de Nederlandse samenleving. Dit maakt deze nieuwe definitie intrinsiek problematisch en praktisch onuitvoerbaar. Men kan namelijk niet tolereren wat men kan accepteren. Om tolerantie te kunnen gebruiken in de 21ste eeuw moet men zich ervan bewust zijn dat de invulling van tolerantie is veranderd en hoe dit het discours en de praktijk van tolerantie beïnvloedt. Alleen dan kan tolerantie op een constructieve manier in praktijk worden gebracht zodat de Nederlandse samenleving daadwerkelijk opknapt.

4.1 Wat tolerantie is

Tolerantie wordt in het algemeen gedefinieerd als 'verdraagzaamheid tegenover andersdenkenden'⁶². Hoe deze verdraagzaamheid in praktijk moet worden gebracht en onder welke voorwaarden deze praktijk tolerantie (en niet onverschilligheid of acceptatie) kan worden genoemd is hierbij echter onduidelijk. Verdragen of het verduren van anderen geeft aan dat het toelaten van anderen ons ongemak bezorgt. Dit is wat Adam Seligman de 'double burden' van tolerantie noemt: om tolerant te kunnen zijn moeten we aanwezigheid van anderen toestaan en hiermee accepteren

⁶² Van Dale, 'to·le·ran·tie (de; v) 1verdraagzaamheid tegenover andersdenkenden' <http://www.vandale.nl/opzoeken?pattern=tolerantie&lang=nn>, (9 mei 2013).

dat we ons hier ongemakkelijk bij voelen.⁶³ Door tolerantie leven we met andersdenkenden samen, terwijl we hen eigenlijk uit onze buurt zouden willen houden. Het is dan ook essentieel voor tolerantie dat er iets is aan de ander dat ons stoort, dat we afkeuren of walgelijk vinden. Het simpelweg niet eens zijn met of niet geven om wat de ander denkt, is dan ook niet hetzelfde als tolerantie. Tolerantie is een bewuste keuze om vanuit een overstijgend principe anderen toch toe te staan zich vrij te bewegen en te gedragen in jouw bijzijn, hoe ongemakkelijk je je er ook bij voelt. Een uitgebreide omschrijving van de wisselwerking tussen de tolererende en het getolereerde wordt gegeven door Andrew Jacob Cohen. Cohen definieert tolerantie als *'het door de actor intentioneel en principieel terughouden van belemmering van een tegengestelde ander (of hun geloof e.a.) in situaties van diversiteit, waarin de actor gelooft dat hij de macht heeft om de ander te belemmeren.'*⁶⁴ Cohens definitie noemt drie voorwaarden om bepaald gedrag tolerantie te noemen.

De eerste voorwaarde is dat tolerantie plaatsvindt in een 'situatie van diversiteit' tegenover een 'tegengestelde ander'. Alleen wanneer er sprake is van diversiteit in de samenleving, kan men van elkaar verschillen en de ander afkeuren. Geen enkele samenleving is echter zo homogeen dat er geen verschillen zijn. Cohen benadrukt daarbij dat de 'tegengestelde ander' een kenmerk, overtuiging of gedrag moet hebben dat ons om morele of ethische redenen tegenstaat, dat we afkeuren of een hekel aan hebben. Iets tolereren wat we een afkeer van hebben lijkt eenvoudiger, maar is vaak gebaseerd op dezelfde overstijgende principes als het tolereren van wat om morele principes afkeurenswaardig wordt gevonden. Het is hoe dan ook essentieel voor tolerantie dat er een probleem is met de ander, een onoverkoombaar verschil, kenmerk of gedrag dat niet geaccepteerd kan worden en daarom gestopt of getolereerd kan worden. Deze 'ander' is echter niet altijd een persoon. Ook andere representaties van wat afgekeurd wordt, zoals kerken, moskeeën, hoofddoeken of kruizen, kunnen worden getolereerd.

De tweede voorwaarde van Cohen is dat men 'intentioneel en principieel terughoudt van het belemmeren van de ander'.⁶⁵ Dit houdt in dat tolerantie een bewuste keuze is om de ander en diens gedrag (e.a.) niet tegen te houden of te veranderen. Dit vraagt om een bewustzijn van wat tolerantie inhoudt en van hoe het gebruikt kan worden, maar vraagt ook om principes die dit gedrag motiveren. Idealen van gelijkheid, vrijheid en individuele autonomie funderen, ook in Nederland, tolerantie. Deze idealen worden door Cohen 'overstijgende principes' genoemd omdat ze zo belangrijk worden geacht door de actor, dat deze diens eerste reactie van afkeuring en bezwaar overstijgen en tolerant gedrag afdwingen. Deze principes zijn echter subjectief, vaak zelfevident en niet altijd te benoemen. Volgens Cohen maakt het dan ook niet uit of men de overstijgende waarde kan benoemen of

⁶³ A. Seligman, 'Living together differently', *Cardozo Law Review* 30:6 (2008), 2881-2896. 2891.

⁶⁴ A.J. Cohen 'What Toleration Is', *Ethics* 115 (2004) 68-95. 69.

⁶⁵ Cohen, 'What toleration is', 79-84.

bevestigen; als de actor zich naar een voor hem overstijgende waarde gedraagt, kan het hieruit voortkomende gedrag als tolerant gedrag worden gezien. Zelfs als de opgehouden waarden niet oprecht zijn, kan het gedrag als tolerantie worden bestempeld.⁶⁶ Dit lijkt tegenstrijdig met Cohens stelling dat tolerantie 'intentioneel en principieel' is. Zijn argument is echter te verklaren. Het kan bijvoorbeeld zo zijn dat iemand tolerant is omdat dit sociaal gewenst is, zonder dat deze persoon de principes achter tolerantie aanhangt of zelfs kent. Zo is de tolerantie zo diep geworteld in de sociale voorstelling van de Nederlandse samenleving, dat veel mensen zichzelf als tolerant gaan gedragen (of denken dat ze dit doen) omdat dit is wat er van hun verwacht wordt en zij van anderen verwachten. In deze situatie is men zich meestal niet bewust van een keuze voor tolerant gedrag of de onderliggende principes, omdat tolerantie een evident onderdeel is van hun sociale voorstelling. Deze blinde vlek voor tolerantie is in Nederland duidelijk aanwezig omdat, zoals besproken in het vorige hoofdstuk, tolerantie als een fundamenteel onderdeel van de nationale geschiedenis en identiteit wordt gezien. Dit maakt het principieel praktiseren van tolerantie lastig omdat tolerantie als een vanzelfsprekend en vooral Nederlands begrip wordt gezien. Hierdoor worden individuele verschillen vaak wel getolereerd, terwijl verschillen gebaseerd op religie, cultuur of etniciteit minder getolereerd worden omdat deze niet in de Nederlandse tolerante samenleving zouden horen. Voor het uitvoeren van tolerantie moet de persoon in kwestie volgens Cohen wel geloven dat hij of zij de macht heeft om de ander ook daadwerkelijk te belemmeren.⁶⁷ Zonder dit gevoel van macht is men gedwongen de ander toe te staan of te accepteren en kan men niet besluiten tolerant te zijn.

Deze derde voorwaarde kan gefundeerd zijn in de politieke of wettelijke macht, die tolerantie afdwingt en intolerantie beboet, of in een directe fysieke macht. Wat Cohen echter niet noemt is de *sociale* macht waar tolerantie volgens mij op gebaseerd kan zijn. Als lid van een samenleving kan men zich verantwoordelijk voelen om de normen en waarden die aan de fundamentele van de samenleving liggen in stand te houden. Wanneer deze overschreden worden kan de actor het gevoel hebben dat hij vanuit sociale verantwoordelijkheid en gelijkheid de macht heeft om de ander tot de orde te roepen. Sociale macht is daarom te vergelijken met sociale controle in samenlevingen en heeft te maken met een vorm van vertrouwen: men vertrouwt erop dat anderen zich aan de gemeenschappelijke norm (willen) houden en dat ze deze zo samen in stand houden.⁶⁸ Deze sociale macht kan een voedingsbodem zijn voor intolerantie (wanneer de ander zich niet aan de norm houdt) maar biedt ook de mogelijkheid om er voor te kiezen dit afwijkende gedrag te tolereren. Deze beleefde vrijheid om tolerant te zijn zorgt ervoor dat tolerantie een principiële fundering heeft, ook al heeft men meestal niet zo veel keuze om aan de norm te voldoen als ze

⁶⁶ Cohen, 84-85.

⁶⁷ Cohen, 93.

⁶⁸ Meer over 'vertrouwen' zoals gedefinieerd door Adam Seligman, zie; hfdt 2, 2.3.

denken. Een voorwaarde voor deze 'sociale tolerantie' is echter wel dat men elkaar als leden van de(zelfde) politieke samenleving beschouwd. Het feit dat minderheden steeds meer als groepen buiten de samenleving worden gezien, leidt ertoe dat er minder sociale macht wordt ervaren. Men heeft dan niet het gevoel vrij te kunnen kiezen voor tolerantie en wordt door onmacht gedwongen de ander te accepteren. Het gevoel van onmacht leidt er dan toe dan fysieke en politieke macht steeds vaker worden gebruikt om bijvoorbeeld maatregelen, acceptatie of een machtspositie af te dwingen onder de noemer 'tolerantie'.

4.2 De nieuwe invulling van tolerantie

Door de veranderende verstandshoudingen tussen religieuze, politieke en etnische groepen in Westerse landen heeft tolerantie tegenwoordig een nieuwe betekenis gekregen. Waar tolerantie eerst betekende dat 'anderen' de vrijheid krijgen om hun eigen gewoontes en opvattingen er op na te houden zonder dat men het hier mee eens hoeft te zijn of deze hoeft goed te keuren, wordt tolerantie een steeds inclusiever begrip: anderen moeten worden erkend in hun culturele identiteit en tegelijkertijd worden geaccepteerd als gelijkwaardig onderdeel van de samenleving. Deze nieuwe invulling van tolerantie heeft uiteindelijk weinig met tolerantie te maken zoals deze in dit onderzoek omschreven wordt. Deze nieuwe tolerantie wordt gebruikt in debatten over integratie terwijl deze juist verdere segregatie van culturele gemeenschappen veroorzaakt. De vraag van minderheden om erkend te worden in hun culturele identiteit en rechten kan ervoor zorgen dat deze groepen niet meer worden gezien als een onderdeel van de samenleving, waardoor zij steeds minder getolereerd worden

Frank Furedi noemt de huidige opvatting van tolerantie een intellectueel en moreel leeg begrip, een beleefdheidsvorm naar minderheden, dat door het populistische gebruik ervan nauwelijks meer serieus kan worden genomen.⁶⁹ De obsessie van de huidige samenleving met het bevestigen en erkennen van verschillende culturen, godsdiensten en groeperingen leidt volgens hem tot een hypocriete en lege vorm van tolerantie die juist intolerantie oproept in plaats van de vrijheid van burgers garandeert. Moderne politieke samenlevingen verenigen verschillende groeperingen onder één politieke identiteit. Deze politieke identiteit en de overheid, die deze identiteit moet bevestigen, zijn echter niet neutraal maar worden gevormd door de sociale voorstelling van de dominante cultuur in de samenleving. Dit zorgt er volgens Furedi voor dat er een verdeling ontstaat tussen de culturele meerderheid en culturele minderheden. Of het nu gaat om etniciteit, cultuur, levensstijl of seksuele voorkeur; elk individu wordt op basis van zijn of haar kenmerken, opvattingen, gedrag en levensstijl ingedeeld in één (of meerdere) sociale groepen, die vervolgens als homogene

⁶⁹ F. Furedi *On Tolerance. A defence of moral independence* (Londen: Continuum 2011) Preface.

groepen worden behandeld. Individuen worden nu niet meer beoordeeld op individuele kenmerken maar op gegeneraliseerde groepskenmerken. Deze ‘fossilisatie van identiteit’ leidt ertoe dat individuele identiteit en autonomie niet meer serieus worden genomen en vervangen worden door groepsidentiteiten.⁷⁰ Individuen in minderheden willen dan ook in deze identiteit erkend worden en tegelijkertijd als gelijkwaardige burgers onderdeel uitmaken van de politieke samenleving.

Het erkennen en accepteren van minderheden wordt ook wel gezien als een respectvollere vorm van tolerantie. De klassieke invulling van tolerantie, waarbij een meerderheid het gedrag en gewoontes van een minderheid openlijk afkeurt en toch tolereert, gaat namelijk gepaard met scheve machtsverhoudingen.⁷¹ De minderheid is hierin afhankelijk van de meerderheid om hun cultuur of dergelijke te kunnen uitdragen. Deze tolerantie is daarnaast voorwaardelijk, de minderheid moet aan de eisen of verwachtingen van de meerderheid voldoen om getolereerd te worden. Deze verhouding lijkt haaks te staan op de principes van vrijheid en gelijkheid die de fundering vormen van de westerse samenleving. In deze context kan tolerantie dan ook worden gezien als een belediging.

De nieuwe definitie van tolerantie is dan ook die van acceptatie, respect en erkenning van minderheden waardoor deze een ‘gelijke’ positie in de samenleving verwerven terwijl ze een aparte groepsidentiteit behouden. Kenmerken en gedrag van culturele anderen zouden volgens deze redentatie dus niet mogen worden afgekeurd en toegestaan, maar enkel worden geaccepteerd, zonder hier een waardeoordeel over uit te spreken. Het afkeuren of bekritisieren van minderheden wordt hierdoor een soort maatschappelijk taboe. Het is echter niet mogelijk om geen waardeoordeel te hebben over iets wat in meer of mindere mate anders is dan de cultuur waarin men zelf leeft. Wanneer twee culturen, opvattingen of dergelijke verschillen vergeleken worden, zal de voorkeur altijd net iets meer uitgaan naar één van de twee, waarschijnlijk het gene dat het dichtst bij de eigen beleving of cultuur staat. Zo is het logischer wijze niet mogelijk om iets volledig te accepteren als een onderdeel van de eigen gemeenschap, als dit op een of meerdere vlakken kenmerkend verschilt van deze gemeenschap. Dit maakt de nieuwe invulling van tolerantie problematisch.

De inclusieve definitie van tolerantie kent dus twee essentiële problemen. Het eerste en fundamenteelste probleem is dat deze tolerantie intrinsiek onmogelijk is. Voorwaarde voor tolerantie is dat iets wat men afkeurt toch toestaat vanuit overstijgende principes. Dus wanneer er niets is wat we afkeuren of zouden willen verhinderen, is er geen sprake meer van een probleem met de ander en spreken we dus niet meer van tolerantie maar van acceptatie. Het erkennen van groepen is daarom een paradoxaal fenomeen, omdat zij erkent willen worden in zowel hun culturele als politieke identiteit. Culturele, religieuze of principiële verschillen tussen groepen worden echter

⁷⁰ Furedi, *On Tolerance*, 55-77.

⁷¹ C. Fernandez, ‘Toleration in the 21st Century: A Revised Liberal Defense’, *CFE Working Papers series 34* (Lund University 2008) 7.

vaak als onoverkoombaar ervaren en staan soms zelfs tegenover bijvoorbeeld 'de Nederlandse' wet en cultuur. Om in hun eigen groepsidentiteit te worden erkend beroepen minderheden zich echter op hun Nederlandse identiteit en recht op gelijkheid en vrijheid. Zo dwingen minderheden acceptatie af in de politieke samenleving, ondanks de culturele verschillen, waardoor zij door zichzelf en de rest van de samenleving als fundamenteel anders worden gezien en zij ook als dusdanig erkend en behandeld willen worden.

In de nieuwe tolerantie vragen minderheden om iets wat praktisch onmogelijk is, namelijk het erkennen van verschillen zonder hier een waardeoordeel over uit te spreken. Culturele en andere verschillen zijn altijd in zekere mate problematisch omdat mensen denken en handelen op een manier die hen het beste lijkt. Wanneer iemand anders denkt en handelt kan deze wordt afgekeurd en bestreden (intolerantie), worden toegestaan om anders te zijn (tolerantie) of worden geaccepteerd.

Acceptatie kan twee betekenissen hebben. Ten eerste kan het 'accepteren dat iemand anders is' betekenen. Deze acceptatie heeft veel met tolerantie te maken, waarin het 'anders-zijn' in feite wordt toegestaan en als fenomeen in de samenleving wordt geaccepteerd. Daarnaast kan acceptatie ook het 'erkennen en opnemen van het andere in de samenleving' betekenen. Deze tweede betekenis van acceptatie is veel terug te zien in de nieuwe tolerantie, waarin het 'anders-zijn' als onderdeel van de samenleving moet worden geaccepteerd en gevierd. Zoals ik hierboven al redeneerde is dit een drogreden. Zodra 'de ander' kan worden geaccepteerd als een onderdeel van de eigen identiteit en gemeenschap, is deze namelijk niet meer 'anders' en is er van het hele probleem geen sprake. Het erkennen van verschillende individuele of groepsidentiteiten bevestigt juist dit 'anders-zijn' en kan dus nooit samenvallen met het volledig accepteren van anderen in dezelfde (politieke) identiteit en gemeenschap.

Het tweede probleem van de nieuwe tolerantie is dat deze leidt tot intolerantie. Wanneer een ander getolereerd wordt, wordt er volgens Jürgen Habermas van deze ander verwacht dat deze zijn eigen wereldvisie en ethos ontwikkelt, binnen de grenzen die voor iedereen in de (politieke) samenleving gelden.⁷² Wie deze grenzen in de samenleving bepaalt, de meerderheid of minderheid, wordt continu bediscussieerd. De culturele meerderheid is hier meestal dominant omdat zij hun dominante positie kunnen legitimeren met een historische fundering. Deze dominante cultuur is dan ook terug te zien in de wetgeving, waardoor de neutraliteit van de staat bediscussieerd wordt en minderheden om gelijke rechten gaan eisen. Wanneer de staat deze *claim of minorities for civic inclusion* beantwoordt, zullen er steeds meer minderheden culturele rechten eisen, die hen een gelijkwaardige toegang tot de samenleving geven waardoor ze de mogelijkheid hebben hun eigen

⁷² J. Habermas, 'Religious Tolerance-The Pacemaker for Cultural Rights', *Philosophy* 79 (2004), 5-18. 13.

identiteit te behouden en ontwikkelen.⁷³ Het verstrekken van deze 'culturele rechten' is volgens Habermas echter niet onvoorwaardelijk. Deze rechten maken het mogelijk voor culturele groepen om hun levensstijl en identiteit te behouden maar verwachten ook van hen dat zij hun ethos zullen aanpassen aan de algemene samenleving.⁷⁴ Wanneer minderheden volgens de staat niet aan deze verwachting voldoen, zoals bij de islamitische gemeenschap in Nederland, kunnen zij worden geclassificeerd als 'vijanden van de staat'. Deze 'vijanden' kunnen politieke of religieuze idealisten zijn die, volgens de staat, de neutraliteit en de democratische vrijheden waar de overheid garant voor staat bedreigen.⁷⁵ Een democratische overheid kan volgens Habermas deze vijanden bijna niet bestrijden zonder de eigen principes van vrijheid en gelijkheid te verloochenen en zou daarom kritiek en controversie interpretaties van democratische waarden moeten toestaan.⁷⁶ Dit is echter een ideaalbeeld van de reactie van een 'neutrale' staat. Door de invloed van de dominante meerderheid is de staat echter niet neutraal. Zoals in hoofdstuk twee is beargumenteerd kan het karakter en de achtergrond van de Nederlandse identiteit er toe leiden dat culturele minderheden niet meer als onderdeel van de tolerante samenleving worden gezien en daarom niet meer tolerant behandeld worden. De overheid gaat haar democratische beginselen dan beschermen door intolerant op te treden tegenover claims, opvattingen en groeperingen die volgens de dominante (Nederlandse) cultuur tegen deze democratie ingaan.

Nieuwe tolerantie wordt door evangelisch theoloog Donald Carson ook wel een paradoxaal fenomeen genoemd. Nieuwe tolerantie vraagt namelijk om het afwijzen van absolutisme en religieuze en ideologische dogma's, maar behuist zelf een dogma over wat wel en niet tolerant is.⁷⁷ Aan de ene kant wordt deze tolerantie neergezet als een moreel en cultureel neutraal gegeven, pleitend voor acceptatie van anderen en hun opvattingen maar aan de andere kant is het juist intolerant tegenover allen die deze 'neutraliteit' niet aanhouden en er andere (religieuze)opvattingen over morele vraagstukken op nahouden. Deze inconsistentie verscherpt de grens tussen tolerantie en intolerantie en maakt men intolerant tegenover opvattingen en mensen die, volgens de nieuwe tolerantie, niet tolerant zijn en de tolerantie in de samenleving bedreigen. Dit brengt ons terug naar het maatschappelijk taboe dat hierdoor ontstaat: het bekritisieren van tolerantie, minderheden of hun opvattingen wordt gezien als intolerant en is 'not done'.

Door de continue vraag naar erkenning en acceptatie van culturele identiteiten ontstaat er volgens Furedi een obsessie met belediging die dit maatschappelijke taboe creëert. Omdat tolerantie wordt gezien als het uitblijven van een waardeoordeel, wordt elke kritiek op kenmerken,

⁷³ Habermas, 'Religious tolerance', 15-16.

⁷⁴ Habermas, 17.

⁷⁵ Habermas, 8.

⁷⁶ Habermas, 8.

⁷⁷ D.A. Carson, *The intolerance of tolerance* (Cambridge: Eerdmans 2012).3.

overtuigingen of gedrag van groepen gezien als een belediging, disrespect of discriminatie van de betreffende groep.⁷⁸ Dit past niet in de gelijkheidsprincipes en vrijheden in een tolerante samenleving en wordt daarom erg serieus genomen. Daarnaast is belediging een subjectief en diffuus begrip is dat in vrijwel elke context kan worden toegepast en zijn claims van belediging moeilijk te weerleggen.⁷⁹ Deze obsessie met belediging legt dan ook voortdurend politieke en publieke discussies stil, omdat er niet meer gesproken wordt over het punt in kwestie, maar men zich enkel richt op de vraag of de betreffende groep beledigd of gediscrimineerd wordt. De staat gebruikt dan ook intolerante maatregelen om 'intolerantie' de mond te snoeren, zoals de censuur van 'hatespeech', critici van de multiculturele samenleving en andere (politieke) stromingen, meningen, onderzoeken en dogma's die niet in de nieuwe definitie van erkenning en acceptatie passen.⁸⁰

4.3 De herleving van tolerantie

Samengevat is de nieuwe definitie van tolerantie problematisch omdat deze a) in praktijk over acceptatie gaat in plaats van tolerantie, b) oproept tot een sterker dogma van intolerantie tegenover zogenoemde 'intolerante anderen' en c) een obsessie met belediging voortbrengt die discussies over tolerantie, de samenleving en de ontwikkeling van het begrip stil legt. Deze nieuwe invulling van tolerantie levert duidelijk problemen op voor zowel de samenleving en de theorie rondom dit begrip. De vraag is nu: hoe moet het verder? Als de huidige, nieuwe, tolerantie problematisch is, hoe kan deze zich dan ontwikkelen tot een begrip dat praktisch bruikbaar is en waarvan de invulling niet synoniem staat met acceptatie?

Om tolerantie weer als een waarde op zich te gaan gebruiken pleit Furedi voor het terugkeren van de sceptici en voor openheid in de samenleving. De betekenis en relevantie van klassieke tolerantie kan volgens hem opnieuw worden geformuleerd en gewaardeerd als de samenleving open staat voor de vrije uiting van intellectueel en politieke kritiek, oordeel en debat.⁸¹ Censuur van sceptici door de overheid leert mensen namelijk niet om *open-minded* te zijn, maar bevestigt juist het taboe rondom tolerantie en neemt mensen de vrijheid van meningsuiting af. De regulering van taal zorgt er volgens Furedi voor dat mensen niet weten hoe ze op een constructieve manier kunnen discussiëren over culturele vraagstukken of verschillen waardoor discussies snel escaleren of worden afgekapt. Alleen wanneer de samenleving erkent dat censuur een vorm van intolerantie is en het risico gaat nemen om mensen vrij te laten te bekritisieren en te oordelen en zo hun individuele morele autonomie en mening te ontwikkelen, kan tolerantie weer serieus worden

⁷⁸ Furedi, *On Tolerance*, 151.

⁷⁹ Furedi, 159.

⁸⁰ Furedi, 160 – 167.

⁸¹ Furedi, 189-190, 201.

genomen.⁸² Ook Carson benadrukt het belang van een nieuw bewustzijn van de blinde vlek van de nieuwe tolerantie en de arrogantie van de culturele meerderheid. Hij pleit hierbij voor een opleving van de 'oude' vorm van tolerantie, waarin men ruimte geeft aan andere opvattingen en geen waarheidsclaims worden gedaan. Hierbij moet men erkennen dat de nieuwe invulling van tolerantie problematisch is en niet als vooruitgang kan worden gezien. Carson sluit zich bij Furedi aan door te pleiten voor ontwikkeling door de herwaardering van kritiek op culturele vraagstukken.⁸³

Het is echter de vraag of deze idealistische oplossing van Carson en Furedi, waarin tolerantie wordt gezien als *a precious recourse*⁸⁴, werkbaar is in de huidige samenleving. Het opnieuw interpreteren van tolerantie en de vrijheid van meningsuiting is wederom een ideaal van de intellectuele 'meerderheidscultuur' in westerse samenlevingen. Dit brengt ons weer terug bij de vraag hoe we dan moeten omgaan met anderen die deze idealen niet nastreven en wij dus als intolerant zouden zien. Om dit probleem te voorkomen benadrukt de Zweedse politiek filosoof Christian Fernández, dat het liberaal individualisme moet worden gezien als een specifieke cultuur in plaats van een universeel en transcendent gegeven.⁸⁵ Alleen dan kan men zich ervan bewust zijn dat de liberale definitie van tolerantie niet neutraal is, maar een specifieke politieke stroming is die niet kan worden opgelegd aan andere culturen. Om de integriteit van individuen te bewaren moeten tolerantie daarnaast gezien worden als een houding van en tegenover individuen. Fernández wilt hiermee voorkomen dat individuele opvattingen en gedrag gegeneraliseerd worden in 'homogene' groepen, die vervolgens onderwerp worden van tolerantievraagstukken over erkenning, acceptatie en gelijkwaardigheid. Fernández gaat hier wel snel voorbij aan het feit dat de samenleving is opgebouwd uit verschillende groepen en contexten, waaraan de mensen in de samenleving hun identiteit en verhouding tot anderen kunnen afleiden. Individuen staan altijd in bepaalde verhouding tot anderen of gelijkgestemden, waardoor er verschillende groepen ontstaan. Het enkel focussen op de individuele identiteit is hierdoor geen realistisch ideaal. Fernández stelt zijn pleidooi dan ook bij wanneer hij stelt dat het doel van tolerantie moet zijn dat alle groepen dezelfde toegang hebben tot de mogelijkheden en faciliteiten in de samenleving. Hij pleit uiteindelijk voor de 'oude' vorm van tolerantie, waarin minderheden worden toegestaan als 'anderen' en actief gestimuleerd worden om te integreren in de samenleving, zodat zij dezelfde kansen hebben om zich te ontwikkelen.⁸⁶

⁸² Furedi, 201 – 204.

⁸³ Carson, *The intolerance of tolerance*, 161-167.

⁸⁴ Furedi, *On Tolerance*, 25.

⁸⁵ Fernandez, 'Toleration in the 21st century', 24.

⁸⁶ Fernandez, 26.

In zijn aanbeveling om tolerantie te laten herleven, ontwijkt Adam Seligman de theoretische kwesties rondom tolerantie door te stellen dat tolerantie een individuele attitude en gedrag is dat niet hoeft te berusten op filosofische of liberale theorieën.⁸⁷ Tolerantie moet volgens Seligman dan ook worden benadert als een praktijk in plaats van een theorie. Deze praktijk van tolerantie hoeft namelijk niet verbonden te zijn aan een filosofische of principiële theorie. Genuanceerder dan Cohen dit behandelde in zijn definitie van tolerantie (zie 4.1), beargumenteerd Seligman dat men zich tolerant kan gedragen ongeacht hun culturele of religieuze achtergrond of het feit of ze wel of niet geloven in morele autonomie of het liberalisme. In plaats van een theorie van tolerantie, zou tolerantie dus als (individuele) praktijk kunnen worden gezien en ook zo worden geïntegreerd in de samenleving. Dit kan volgens Seligman alleen als vooroordelen en de inclusieve, gegeneraliseerde theorieën aan de kant worden gezet en men erkent dat andere wereldbeelden en levensstijlen dan westers liberalisme ook tolerant kunnen zijn.⁸⁸ Seligman pleit er van ook voor dat interactie en ervaring met, en kennis over, anderen de fundering moet zijn tolerantie, zonder dat we de ander volledig willen doorgronden of accepteren. Deze pragmatische benadering kan zo leiden tot '(...) new, ad hoc, shared understandings that may provide a new model of living together differently'.⁸⁹

4.4 Conclusie

In dit onderzoek wordt tolerantie gedefinieerd als het principieel toestaan van gedrag, opvattingen en kenmerken van een tegengestelde ander, die als hinderlijk of afkeurenswaardig worden ervaren en waardoor men ongemak ervaart. Hoewel er over enkele aspecten van deze invulling verder kan worden gediscussieerd, is deze definitie zeer bruikbaar om duidelijk te maken hoe de invulling van tolerantie in de laatste jaren is veranderd en waarom dit problematisch is.

De nieuwe invulling van tolerantie komt voort uit de vraag van minderheden om erkend te worden in hun culturele identiteit en tegelijkertijd geaccepteerd te worden als gelijkwaardige burgers van de politieke samenleving. Deze definitie van tolerantie is echter problematisch omdat deze a) acceptatie van minderheden afdwingt, en dus meer over acceptatie dan tolerantie gaat, b) oproept tot een sterker dogma en praktijk van intolerantie tegenover zogenoemde 'intolerante anderen' en c) een obsessie met belediging voortbrengt die discussies over tolerantie, de samenleving en de ontwikkeling van het begrip stil legt.

Wanneer men zich bewust wordt van deze verandering en de problematiek kan tolerantie bewust worden gebruikt en besproken. Hierbij pleit onder andere Furedi voor meer openheid en een herwaardering van kritiek en debat. Door meer kennis en bewustzijn te creëren over de werking en

⁸⁷ Seligman, 'Living together differently', 2891.

⁸⁸ Seligman, 2893.

⁸⁹ Seligman, 2896.

ontwikkeling van tolerantie kan de 'blinde vlek' jegens de problematiek van de huidige tolerantie worden opgeheven. Zo kan het begrip 'tolerantie' volgens Seligman opnieuw worden vormgegeven en ontwikkeld tot een constructieve praktijk, die de diversiteit in de Nederlandse samenleving minder problematisch maakt.

5. Conclusie

In dit onderzoek werd ingegaan op de vraag welk tolerantiebegrrip SIRE in hanteerde in haar tolerantiecampagne uit 2012. Door de ontwikkeling, fundering en de positie van tolerantie in de Nederlandse samenleving te behandelen werd duidelijk dat tolerantie een multi-interpretabel en veranderlijk begrip is. Bovendien speelt tolerantie een belangrijker rol in het bevestigen van verschillende identiteiten, rechtvaardigen van politieke visies en vormen van sociale verhoudingen.

In het eerste hoofdstuk van dit onderzoek werd de campagne van SIRE geanalyseerd. De definitie van tolerantie zoals SIRE laat zien in haar campagne werd tegenover de definitie gezet die in deze scriptie werd gehanteerd. Vervolgens werd deze tolerantie van SIRE geproblematiseerd om aan te tonen dat SIRE in haar campagne de huidige problematiek vermijdt en veel vragen rondom de praktijk en doelgroep van tolerantie onbeantwoord laat. Hoewel deze weergave van tolerantie enige aansluiting vindt bij huidige tolerantievraagstukken, wordt de onderliggende problematiek hiervan genegeerd. De praktijk van tolerantie wordt door SIRE op een oppervlakkige en simplistische wijze weergegeven, waardoor de campagne moeilijk serieus kan worden genomen.

In het tweede hoofdstuk werd de rol van tolerantie in de Nederlandse samenleving verbonden aan de 'sociale voorstelling' van de Nederlandse samenleving en de manier waarop deze historisch gefundeerd wordt. Door de historische fundering van tolerantie te problematiseren werd duidelijk dat deze tot nieuwe politieke discourses leidde waarin tolerantie tegenover anderen als een inclusief begrip werd gedefinieerd of werd verworpen.

In het derde hoofdstuk werd de discours van tolerantie verder geanalyseerd door de 'nieuwe' inclusieve definitie van tolerantie tegenover de in deze scriptie gehanteerde definitie van tolerantie te zetten en dit verschil te problematiseren. Zo werd er beargumenteerd dat deze 'nieuwe' definitie van tolerantie praktisch onuitvoerbaar is geworden. De hieruit voortkomende tweestrijd in de samenleving tussen de acceptatie van sociale groepen en bevestiging van de nationale identiteit leidt zelfs tot meer segregatie en intolerantie. De effecten van dit nieuwe discours op de praktijk en ontwikkeling van het begrip 'tolerantie' werden geproblematiseerd. Ten slotte werden er enkele oplossingen voor deze problematiek kritisch besproken.

De centrale vraag in deze scriptie ging over hoe tolerantie als begrip en praktijk wordt weergegeven in de campagne van SIRE en in hoeverre deze als 'tolerantie' kan worden bestempeld. In dit betoog is het duidelijk geworden dat tolerantie geen eenduidige definitie kent en dat het daarom niet mogelijk is om te zeggen of deze campagne wel of niet over tolerantie gaat. Wel is te stellen in hoeverre de tolerantie die in de campagne naar voren komt problematisch is.

SIRE geeft tolerantie weer als een gemakkelijke en individuele houding tegenover anderen, waarbij culturele verschillen geen probleem vormen. De tolerante persoon zelf zal hier alleen maar voordeel uit halen. In deze scriptie werd tolerantie gedefinieerd aan de hand van het werk van Furedi, Seligman en Cohen. Onder tolerantie werd het principiële toestaan van een ander en diens gedrag, opvattingen en andere kenmerken, die als storend of afkeurenswaardig worden gezien. Hoewel SIRE een praktijk van tolerantie wil stimuleren laat zij niets zien van de afkeuring van de ander en wordt er geen aandacht besteed aan de verdere invulling van het begrip 'tolerantie'. Wel laat SIRE voorbeelden zien van mensen uit verschillende culturen die zonder problemen samen activiteiten ondernemen. De campagne van SIRE promoot hierin de acceptatie in plaats van tolerantie van anderen. Zoals in hoofdstuk drie duidelijk werd, wordt deze erkenning en acceptatie van anderen steeds meer gezien als een vorm van respectvolle tolerantie. Deze invulling van tolerantie is echter paradoxaal en lastig in praktijk te brengen zonder intolerantie voort te brengen. Daarnaast maakt SIRE deze 'tolerantie' problematisch door deze te verbinden aan eigengewin in plaats van op gemeenschappelijke principes. Tolerantie wordt hierdoor een leeg 'product' geworden enkel mensen aanspreekt die zichzelf tolerant willen noemen. SIRE geeft hen de mogelijkheid om hun zelfbeeld van tolerante Nederlander moeiteloos te bevestigen, zonder ongemak te hoeven ervaren van wat ze tolereren. Om deze redenen wordt de 'tolerantie' uit de campagne van SIRE in dit onderzoek beschouwd als een praktisch onwerkbaar en leeg begrip. Deze 'schijntolerantie' wordt weliswaar tolerantie genoemd maar heeft hier in feite weinig mee te maken.

Het analyseren van de tolerantiecampagne van SIRE is belangrijk om meer inzicht te verwerven over het discours en de positie van tolerantie in de Nederlandse samenleving anno 2012. Door tolerantie in een bepaalde tijd en context te onderzoeken wordt het mogelijk om ontwikkelingen in kaart te brengen en aanbevelingen te doen voor de toekomst. SIRE laat zien dat tolerantie anno 2012 een paradoxale en onwerkbare invulling heeft gekregen waardoor tolerantie en onduidelijk en leeg begrip is geworden. Het definiëren van tolerantie is wellicht niet het probleem, maar het feit dat men zich niet bewust is van de structuur achter en inhoud van tolerantie belemmert de praktijk van tolerantie des te meer. Het stimuleren van een nieuw bewustzijn van tolerantie kan er dan ook voor zorgen dat deze constructief in de praktijk kan worden gebracht. In navolging van de aanbevelingen van Furedi en Seligman, zoals besproken in hoofdstuk drie, zal de dit bewustzijn volgens mij moeten voortkomen uit meer kennis en ervaring met tolerantie als praktijk, en als theorie. Wanneer er meer aandacht en ruimte wordt besteed aan educatie, interactie en open debat krijgt men meer inzicht van hoe tolerantie werkt in de samenleving en hoe zij dit zelf kunnen toepassen. Hierbij moet echter wel rekening worden gehouden met het feit dat er geen definitie van tolerantie wordt opgelegd vanuit een culturele meerderheid. Hiervoor zal de historische

fundering van tolerantie in de Nederlandse identiteit wat moeten worden losgelaten om ruimte te geven aan een invulling en praktijk van tolerantie als een cultuuroverstijgende waarde.

Het creëren van een bewustzijn van de problematiek van de huidige tolerantie kan een eerste stap zijn in het ontwikkelen van het tolerantie begrip. Door educatie en debat kan het begrip zich ontwikkelen van een vorm die acceptatie of erkenning afdwingt naar een mogelijkheid om ondanks culturele verschillen samen te leven in een politieke samenleving. Het verzwijgen van de tolerantieproblematiek, zoals SIRE dit doet, legt deze ontwikkeling stil. Alleen eerlijkheid en openheid over de voordelen en ook de moeilijkheden van tolerantie kan ervoor zorgen dat mensen tolerantie ook in lastige situaties in praktijk kunnen brengen. Zo zou ook mevrouw Janssen meer uit tolerantie kunnen halen dan de wetenschap dat ze kousenband ook kan eten.⁹⁰

⁹⁰ 'Mevrouw Janssen' <http://www.tolerantie.nu/index.php?module=testimonials> (15 mei 2013) of: <http://www.sire.nl/campagnes/tolerantie%C2%AE-daar-knapt-heel-nederland-van-op> (2 juli 2013)

6. Literatuurlijst

Besamusca E. en Verheul, J.J. (ed.), *Discovering the Dutch: On Culture and Society of the Netherlands* (Amsterdam: Amsterdam University Press 2010).

Carson, D.A., *The Intolerance of Tolerance* (Cambridge: Eerdmans 2012).

Cohen, A. J., 'What Toleration Is', *Ethics* 115 (oktober 2004) 68-95.

Fernández, C., 'Toleration in the 21st Century: A Revised Liberal Defense', *CFE Working Papers series* 34 (Lund University 2008).

Furedi, F., *On Tolerance. A Defence of Moral Independence* (Londen: Continuum 2011) Pp. 213.

Habermas, J., 'Religious Tolerance-The Pacemaker for Cultural Rights', *Philosophy* 79 (2004), 5-18.

Kemp, W., 'SIRE slaat de plank mis.' (versie 15 november 2012), http://www.rkk.nl/kruispunt/column/2012/detail_objectID750970.html, (25 mei 2013).

Kennedy, J., 'Ware tolerantie is geen feestje', *Trouw*, De Verdieping, 20 oktober 2012, <http://www.trouw.nl/tr/nl/4324/Nieuws/article/detail/3334841/2012/10/20/Ware-tolerantie-is-geen-feestje.dhtml>, (20 mei 2013).

Liere, L., van, 'Teasing 'Islam'. 'Islam' as the other side of 'tolerance' in contemporary Dutch politics', *publicatie onbekend* (2013).

Mout, M.E.H.N., 'Limits and debates: a comparative view of Dutch toleration in the sixteenth and early seventeenth centuries', in: C. Berkvens-Stevelinck, J. Israel en G.H.M. Posthumus Meyjes (ed.), *The emergence of tolerance in the Dutch republic*, (Leiden: Brill 1997) 37-48.

Neuteboom, M. en Slootweg, E.J., 'Tolerantie? Maak dan een SIRE spotje over rituele slacht', *De Volkskrant*, Opinie, 16 oktober 2012. <http://www.volkskrant.nl/vk/nl/3184/opinie/article/detail/3332686/2012/10/16/Tolerantie-Maak-dan-een-SIRE-spotje-over-rituele-slacht.dhtml>, (25 mei 2013).

Pettegree, A., 'The politics of toleration in the Free Netherlands, 1572-1620', in: O.P. Grell en B. Scibner (ed.), *Tolerance and intolerance in the European Reformation*, (Cambridge: Cambridge University Press 1996) 182-198.

Prins, B., 'Het lef om taboes te doorbreken. Nieuw realisme in het Nederlandse discours over multiculturalisme', *Migrantenstudies* 18 (4) (2002), 241-254.

Scheffer, P., 'Het Multiculturele Drama', *NRC Handelsblad*, 29 januari 2000.

Seligman, A. B., 'Living together differently', *Cardozo Law Review* 30:6 (2008), 2881-2896.

SIRE, 'Nieuwe SIRE-campagne: Tolerantie®. Daar knapt heel Nederland van op.' (versie 3 oktober 2012), <http://www.sire.nl/nieuws/nieuwe-sire-campagne-tolerantie%C2%AE-daar-knapt-heel-nederland-van-op> (5 mei 2013)

SIRE Campagnewebsite, 'Tolerantie, daar knapt heel Nederland van op!' (versie oktober 2012), <http://www.tolerantie.nu/index.php>, <http://www.tolerantie.nu/index.php?module=bijsluiters> en <http://www.tolerantie.nu/index.php?module=testimonials>, (4 mei 2013).

Sire Reclame, 'Tolerantie, daar knapt heel Nederland van op!' (versie oktober 2012) <http://www.sire.nl/campagnes/tolerantie%C2%AE-daar-knapt-heel-nederland-van-op>, (1 mei 2013)

Smeekers, A., 'Nationale Identiteit, nationale geschiedenis en de acceptatie van nieuwkomers in Nederland', *Migrantenstudies* 2 (2011), 165-175.

Sniderman, P. M. en Hagendoorn, L., *When Ways of Life Collide: Multiculturalism and Its Discontents*, (Princeton: Princeton University Press 2009) 123-138. 'Chapter 6: Tolerance'.

Spruyt, B.J., 'Can't We Discuss This? Liberalism and the Challenge of Islam in the Netherlands', *Elsevier* 2 (2007), 313-329.

Taylor, C., 'On Social Imaginary', *Contemporary Sociological Theory* (2001) 1-63.

Van Dale, 'to·le·ran·tie (de; v) 1verdraagzaamheid tegenover andersdenkenden' <http://www.vandale.nl/opzoeken?pattern=tolerantie&lang=nn>, (9 mei 2013).